ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
VERICA TRSTENJAK
της 6ης Δεκεμβρίου 2011[1]

Υπόθεση C-472/10

Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság
κατά
Invitel Távközlési Zrt

[αίτηση του Pest Megyei Bíróság (Ουγγαρία)για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προστασία των καταναλωτών — Οδηγία 93/13/ΕΟΚ — Άρθρο 3, παράγραφος 1, σε συνδυασμό με το σημείο 1, στοιχείο ι′ και το σημείο 2, στοιχείο δ′, του παραρτήματος — Άρθρα 6 και 7 — Καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές — Ρήτρα συμβάσεως η οποία επιτρέπει στον επαγγελματία να τροποποιεί μονομερώς τους όρους της συμβάσεως χωρίς σοβαρό λόγο και χωρίς να περιγράφεται επακριβώς ο τρόπος μεταβολής της τιμής — Καταχρηστικός χαρακτήρας της ρήτρας — Έννομα αποτελέσματα της αναγνωρίσεως του καταχρηστικού χαρακτήρα της ρήτρας κατόπιν ασκήσεως ομαδικής αγωγής — Actio popularis — Erga omnes αποτέλεσμα των εθνικών αναγνωριστικών αποφάσεων»

I – Εισαγωγή

1. Η προκειμένη υπόθεση ανάγεται στην αίτηση προδικαστικής αποφάσεως με την οποία το ουγγρικό Pest Megyei Bíróság (στο εξής: αιτούν δικαστήριο) υπέβαλε στο Δικαστήριο, κατά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, σειρά προδικαστικών ερωτημάτων ως προς την ερμηνεία της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές[2]. Η υπό κρίση υπόθεση παρέχει τη δυνατότητα στο Δικαστήριο να διευκρινίσει επιπλέον νομικά ζητήματα σε σχέση με την εν λόγω οδηγία στο πλαίσιο της ασκήσεως των ερμηνευτικών αρμοδιοτήτων του. Άλλωστε, ο σημαντικός αριθμός σχετικών αιτήσεων εκδόσεως προδικαστικών αποφάσεων καθιστά πρόδηλο ότι η εφαρμογή της οδηγίας εξακολουθεί να θέτει ποικίλα νομικά ζητήματα ουσιαστικής ή δικονομικής φύσεως, μολονότι αυτή παρέμεινε σε μεγάλο βαθμό αμετάβλητη μετά την έκδοσή της. Συναφώς, πρέπει να

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γερμανική.

2 — Οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (ΕΕ L 95, σ. 29).

σημειωθεί ότι η πρόσφατη οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τα δικαιώματα των καταναλωτών [3], η οποία έχει σκοπό να εναρμονίσει πλήρως τις εθνικές διατάξεις περί προστασίας των καταναλωτών, τροποποίησε την οδηγία 93/13 μόνο σε μεμονωμένα σημεία τα οποία δεν ασκούν επιρροή στην επίλυση των επίμαχων εν προκειμένω νομικών ζητημάτων.

2. Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά τη διαφορά μεταξύ της Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság (εθνική ένωση προστασίας των καταναλωτών, στο εξής: ενάγουσα της κύριας δίκης) και της επιχειρήσεως Invitel Távközlési Zrt. (στο εξής: εναγομένη της κύριας δίκης), με αντικείμενο την ισχύ συγκεκριμένης συμβατικής ρήτρας η οποία περιλαμβάνεται συνήθως στους γενικούς όρους συναλλαγής (στο εξής: ΓΟΣ) των συμβάσεων μεταξύ της εναγομένης και των πελατών της και παρέχει στην εναγομένη το δικαίωμα να επιβαρύνει εκ των υστέρων τους πελάτες της με δαπάνες και έξοδα για την παροχή μεμονωμένων υπηρεσιών, χωρίς όμως να προσδιορίζεται συμβατικώς ο τρόπος υπολογισμού αυτών των χρεώσεων. Εξ αυτού, η ενάγουσα συνάγει ότι πρόκειται για καταχρηστική ρήτρα και ζητεί ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, αφενός, την αναγνώριση της ακυρότητας της επίμαχης ρήτρας και, αφετέρου, την επιστροφή των σχετικών δαπανών και εξόδων.

3. Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το οποίο περιλαμβάνει δύο σκέλη, ζητείται κατ' ουσίαν από το Δικαστήριο να αποσαφηνίσει τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να διαμορφώνεται στο πλαίσιο της έννομης τάξεως των κρατών μελών το σύστημα για την προστασία των καταναλωτών που θέσπισε ο νομοθέτης της Ένωσης με την οδηγία 93/13, προκειμένου να επιτευχθεί ο σκοπός της οδηγίας. Το βασικό ερώτημα αφορά τις προϋποθέσεις που θέτει η οδηγία 93/13 σε σχέση με τη δυνατότητα των ενώσεων προστασίας καταναλωτών να προσβάλουν δικαστικώς καταχρηστική ρήτρα προς το συμφέρον των καταναλωτών. Περαιτέρω, τίθεται και το ερώτημα σχετικά με το έννομο αποτέλεσμα που παράγει στην εθνική έννομη τάξη η απόφαση εθνικού δικαστηρίου με την οποία αναγνωρίζεται ο καταχρηστικός χαρακτήρας συμβατικής ρήτρας. Το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα διαφέρει θεματικά από τα προαναφερθέντα ερωτήματα, καθόσον έχει ως αντικείμενο τον ενδεχόμενο χαρακτηρισμό της επίμαχης, εν προκειμένω, ρήτρας ως «καταχρηστικής» κατά την έννοια της οδηγίας 93/13.

II – Νομικό πλαίσιο

Α — *Το δίκαιο της Ένωσης*

4. Κατά το άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, σκοπός της είναι η προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών, οι οποίες αφορούν τις καταχρηστικές ρήτρες στις συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή.

3 — Οδηγία 2011/83/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2011, σχετικά με τα δικαιώματα των καταναλωτών, την τροποποίηση της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου και της οδηγίας 1999/44/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και την κατάργηση της οδηγίας 85/577/ΕΟΚ του Συμβουλίου και της οδηγίας 97/7/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (ΕΕ L 304, σ. 64). Μετά τη δημοσίευση της οδηγίας στην *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης* στις 22 Νοεμβρίου 2011, τα κράτη μέλη οφείλουν να την μεταφέρουν στο εσωτερικό τους δίκαιο μέχρι τις 13 Δεκεμβρίου 2013. Το άρθρο 32 αυτής της οδηγίας, το οποίο προστίθεται ως άρθρο 8α στην οδηγία 93/13, επιβάλλει στα κράτη μέλη να ενημερώνουν την Επιτροπή όσον αφορά τη θέσπιση συγκεκριμένων διατάξεων εσωτερικού δικαίου σε ορισμένους τομείς και μάλιστα στο πλαίσιο του διευρυμένου ελέγχου της ουσίας κατά το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, καθώς και να καταρτίζουν εθνικούς καταλόγους καταχρηστικών συμβατικών ρητρών. Η έκδοση της οδηγίας για τα δικαιώματα των καταναλωτών συμπίπτει χρονικά με την υποβληθείσα από την Επιτροπή πρόταση κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για ένα Κοινό Ευρωπαϊκό Δίκαιο Πωλήσεων [COM(2011) 635 τελικό] στις 11 Οκτωβρίου 2011. Αυτή η πρόταση προβλέπει τη δυνατότητα επιλογής του ευρωπαϊκού δικαίου των συμβάσεων ως ισχύοντος δικαίου σε διασυνοριακές συμβάσεις πωλήσεως, εφόσον τούτο αποφασισθεί ρητώς από τα συμβαλλόμενα μέρη. Το κεφάλαιο 8 (άρθρα 79 έως 86 — «Καταχρηστικές συμβατικές διατάξεις» του εγγράφου περιλαμβάνει διατάξεις σχετικά με καταχρηστικές ρήτρες σε συμβάσεις τόσο μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, οι οποίες αντιστοιχούν σε μεγάλο βαθμό στις διατάξεις της οδηγίας 93/13, όσο και μεταξύ επαγγελματιών (βλ., σχετικά με τις εξελίξεις στον τομέα του ιδιωτικού δικαίου του καταναλωτή, Wendehorst, C., «Auf dem Weg zu einem zeitgemäßen Verbraucherprivatrecht: Umsetzungskonzepte», *Neuordnung des Verbraucherprivatrechts in Europa? — Zum Vorschlag einer Richtlinie über Rechte der Verbraucher*, Βιέννη 2009, σ. 154 επ. και στον τομέα του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, Ferrari, F., *Ein neues Internationales Vertragsrecht für Europa*, Gottmadingen 2007, σ. 57).

5. Το άρθρο 3 της οδηγίας ορίζει τα εξής:

«1. Ρήτρα συμβάσεως που δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως θεωρείται καταχρηστική όταν, παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, τα απορρέοντα από τη σύμβαση.

[...]

3. Το παράρτημα περιέχει ενδεικτικό και μη εξαντλητικό κατάλογο ρητρών που είναι δυνατόν να κηρυχθούν καταχρηστικές.»

6. Κατά το άρθρο 4 της οδηγίας:

«1. Με την επιφύλαξη του άρθρου 7, ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας κρίνεται, αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση και όλες οι κατά τον χρόνο της σύναψης της σύμβασης περιστάσεις που περιέβαλαν την εν λόγω σύναψη, καθώς και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται.

2. Η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών δεν αφορά ούτε τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό.»

7. Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας ορίζει:

«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες οι καταχρηστικές ρήτρες συμβάσεως μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, τηρουμένων των σχετικών όρων της εθνικής νομοθεσίας, δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, ενώ η σύμβαση εξακολουθεί να δεσμεύει τους συμβαλλόμενους, εάν μπορεί να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες.»

8. Κατά το άρθρο 7 της οδηγίας:

«1. Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε, προς το συμφέρον των καταναλωτών, καθώς και των ανταγωνιζόμενων επαγγελματιών, να υπάρχουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα, προκειμένου να πάψει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται από έναν επαγγελματία με καταναλωτές.

2. Τα μέσα αυτά περιλαμβάνουν διατάξεις που δίνουν σε άτομα ή οργανισμούς που έχουν, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, ορισθεί ως έχοντες έννομο συμφέρον για την προστασία των καταναλωτών, τη δυνατότητα να προσφύγουν, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, ενώπιον των αρμοδίων δικαστηρίων ή διοικητικών οργάνων, τα οποία αποφαίνονται για το εάν συμβατικές ρήτρες, που έχουν καταρτιστεί με σκοπό τη γενικευμένη χρήση, έχουν καταχρηστικό χαρακτήρα και εφαρμόζουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα για να πάψει η χρησιμοποίηση των ρητρών αυτών.

3. Τηρουμένης της εθνικής νομοθεσίας, οι προσφυγές που αναφέρονται στην παράγραφο 2 μπορούν να ασκούνται, κατά πλειόνων επαγγελματιών, χωριστά ή από κοινού, του αυτού επαγγελματικού τομέα ή κατά των ενώσεών τους που χρησιμοποιούν ή συνιστούν τη χρησιμοποίηση των αυτών ή παρόμοιων γενικών συμβατικών ρητρών.»

9. Το άρθρο 8 της οδηγίας 93/13 προβλέπει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίζουν ή [να] διατηρούν, στον τομέα που διέπεται από την παρούσα οδηγία, αυστηρότερες διατάξεις σύμφωνες προς τη Συνθήκη, για να εξασφαλίζεται μεγαλύτερη προστασία του καταναλωτή.»

10. Το παράρτημα αυτής της οδηγίας περιέχει τον κατάλογο των ρητρών οι οποίες είναι δυνατόν να κηρυχθούν καταχρηστικές κατά το άρθρο 3, παράγραφος 3:

«1. Ρήτρες που έχουν σκοπό ή αποτέλεσμα:

[…]

ι) να επιτρέπουν στον επαγγελματία να τροποποιεί μονομερώς τους όρους της σύμβασης χωρίς σοβαρό λόγο ο οποίος να προβλέπεται στη σύμβαση·

[…]

λ) να προβλέπουν ότι η τιμή των αγαθών καθορίζεται κατά τη στιγμή της παράδοσης, ή να παρέχουν στον πωλητή αγαθών ή στον παρέχοντα υπηρεσίες το δικαίωμα να αυξάνει τις τιμές του, χωρίς ο καταναλωτής να έχει, και στις δύο περιπτώσεις, αντίστοιχο δικαίωμα που να του επιτρέπει να λύει τη σύμβαση στην περίπτωση που η τελική τιμή είναι πολύ υψηλή σε σχέση με την τιμή που συμφωνήθηκε κατά τη σύναψη της σύμβασης·

[…]

2. [Το] [π]εδίο εφαρμογής των στοιχείων ζ′, ι′ και λ′ έχει ως εξής:

δ) το στοιχείο λ′ δεν αντιβαίνει στις ρήτρες τιμαριθμικής αναπροσαρμογής της τιμής, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι νόμιμες και ο τρόπος μεταβολής της τιμής περιγράφεται επακριβώς.»

Β — *Το εθνικό δίκαιο*

11. Κατά το άρθρο 209/Α, παράγραφος 2, του Polgári Törvénykönyv (ουγγρικός Αστικός Κώδικας, στο εξής: Αστικός Κώδικας) οι καταχρηστικές ρήτρες οι οποίες συνιστούν τμήμα των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές ως γενικοί συμβατικοί όροι, καθώς και οι γενικές ρήτρες τις οποίες θέτει εκ προοιμίου μονομερώς ο επαγγελματίας και δεν αποτελούν αντικείμενο διαπραγματεύσεως, είναι άκυρες.

12. Το άρθρο 209/Β, παράγραφος 1, του αστικού κώδικα προβλέπει ότι φορέας οριζόμενος από ειδική νομοθετική διάταξη μπορεί να ζητήσει ενώπιον δικαστηρίου την κήρυξη της ακυρότητας καταχρηστικής ρήτρας η οποία περιλαμβάνεται ως γενικός συμβατικός όρος σε σύμβαση που συνάπτεται με καταναλωτές, κατά το άρθρο 209/Α, παράγραφος 2, του αστικού κώδικα. Η κήρυξη της ακυρότητας της καταχρηστικής ρήτρας από το δικαστήριο παράγει αποτελέσματα έναντι όλων των προσώπων που συνήψαν συμβάσεις με τον επαγγελματία που χρησιμοποιεί την εν λόγω ρήτρα.

13. Το άρθρο 209/Β, παράγραφος 2, του αστικού κώδικα προβλέπει ότι φορέας οριζόμενος από ειδική νομοθετική διάταξη μπορεί επίσης να ζητήσει να κηρυχθεί άκυρος κάθε γενικός όρος συμβάσεως ο οποίος συντάχθηκε προκειμένου να χρησιμοποιηθεί κατά τη σύναψη συμβάσεως με καταναλωτές και δημοσιοποιήθηκε, μολονότι δεν έχει ακόμα χρησιμοποιηθεί. Δυνάμει της παραγράφου 3, αν το δικαστήριο κρίνει, στο πλαίσιο της διαδικασίας της παραγράφου 2, ότι ο προσβαλλόμενος γενικός συμβατικός όρος είναι καταχρηστικός, τον κηρύττει άκυρο για την περίπτωση που χρησιμοποιηθεί (στο μέλλον), υπέρ οποιουδήποτε συμβάλλεται με τον επαγγελματία που δημοσιοποίησε τη σχετική

ρήτρα. Όποιος χρησιμοποιεί την καταχρηστική συμβατική ρήτρα πρέπει να ικανοποιεί τα αιτήματα τα οποία προβάλλουν οι καταναλωτές βάσει της δικαστικής αποφάσεως. Εξάλλου, η δικαστική απόφαση πρέπει να απαγορεύει τη χρησιμοποίηση του καταχρηστικού γενικού συμβατικού όρου σε οποιονδήποτε τον δημοσιοποίησε.

14. Το άρθρο 39, παράγραφος 1, του Fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény (νόμος CLV του 1997, περί προστασίας των καταναλωτών) προβλέπει ότι η ένωση προστασίας των καταναλωτών ως δημόσιος φορέας που αντιπροσωπεύει τα συμφέροντα των καταναλωτών ή ο εισαγγελέας δύνανται να ασκήσουν αγωγή κατά των προσώπων των οποίων η παράνομη δραστηριότητα θίγει μεγάλο αριθμό καταναλωτών ή προκαλεί σημαντική ζημία, υπέρ του συνόλου των εν λόγω καταναλωτών ή προς αποκατάσταση της σχετικής ζημίας. Επίσης, η διαδικασία αυτή μπορεί να κινηθεί ακόμα και σε περίπτωση κατά την οποία δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί η ταυτότητα των καταναλωτών οι οποίοι υπέστησαν τη ζημία.

15. Το άρθρο 132, παράγραφος 2, στοιχείο c, του Elektronikus hírközlésről szóló 2003. évi C. törvény (νόμος C του 2003 περί ηλεκτρονικών επικοινωνιών, στο εξής: νόμος περί ηλεκτρονικών επικοινωνιών) προβλέπει ότι ο παρέχων υπηρεσίες δύναται να τροποποιεί μονομερώς τους όρους της συμβάσεως σε περίπτωση ουσιώδους μεταβολής των συνθηκών. Κατά το άρθρο 132, παράγραφος 4, του ιδίου νόμου, ο παρέχων υπηρεσίες δύναται να καθορίζει μονομερώς σε ποιες περιπτώσεις μπορεί να τροποποιεί τους γενικούς όρους της συμβάσεως μετά τη σύναψη της συμβάσεως. Ο νομοθέτης δεν θέτει διά νόμου περιορισμούς ούτε προϋποθέσεις όσον αφορά αυτήν την απόφαση του παρέχοντος υπηρεσίες.

16. Βάσει του άρθρου 132, παράγραφος 5, του νόμου περί ηλεκτρονικών επικοινωνιών, ο συνδρομητής δεν μπορεί να καταγγείλει τη σύμβαση περί συνδρομής όταν έχει αναλάβει τη δέσμευση να χρησιμοποιήσει την υπηρεσία για συγκεκριμένη χρονική περίοδο, έχει συνάψει τη σύμβαση λαμβάνοντας υπόψη τα οφέλη που προκύπτουν από αυτή και η μεταβολή δεν θίγει τα οφέλη που αυτός αποκόμισε. Κατά το αιτούν δικαστήριο, η εν λόγω νομοθετική διάταξη ρυθμίζει κατά τρόπο μονομερή και αδικαιολόγητο τα συμβατικά δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών σε βάρος του καταναλωτή, σχεδόν χωρίς κανέναν περιορισμό ουσιαστικής φύσεως, κατά παράβαση των απαιτήσεων της καλής πίστεως, της εμπορικής εντιμότητας και της δίκαιης κατανομής των κινδύνων.

III – Τα πραγματικά περιστατικά, η κύρια δίκη και τα προδικαστικά ερωτήματα

17. Όπως προκύπτει από τη δικογραφία, η εναγομένη της κύριας δίκης ως επιχείρηση τηλεπικοινωνιών η οποία παρέχει υπηρεσίες σταθερής τηλεφωνίας περιέλαβε στους ΓΟΣ της, κατά το έτος 2008, ρυθμίσεις οι οποίες αφορούν τις δαπάνες συναλλαγής για κάθε καταβολή μέσω εντολής πληρωμής. Οι ρυθμίσεις αυτές προβλέπουν ότι σε περίπτωση καταβολής μέσω εντολής πληρωμής ο παρέχων υπηρεσίες έχει δικαίωμα να χρεώσει στους συνδρομητές τις πρόσθετες δαπάνες οι οποίες προκύπτουν από τη συναλλαγή. Οι ΓΟΣ όμως δεν καθορίζουν τον τρόπο υπολογισμού αυτών των δαπανών συναλλαγής.

18. Συναφώς, η ενάγουσα της κύριας δίκης έλαβε πολυάριθμες αναφορές καταναλωτών από τις οποίες προκύπτει, όπως ισχυρίζεται η ίδια, ο καταχρηστικός χαρακτήρας των ανωτέρω ρυθμίσεων. Κατόπιν τούτου, η ενάγουσα ζήτησε εγγράφως από την εναγομένη να τροποποιήσει δεόντως τους ΓΟΣ της, αλλά η τελευταία απέρριψε ρητώς αυτό το αίτημα.

19. Με την ομαδική αγωγή η οποία ασκήθηκε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, δυνάμει του άρθρου 39, παράγραφος 1, του ουγγρικού νόμου περί προστασίας των καταναλωτών, η ενάγουσα ζητεί, αφενός, την αναγνώριση του καταχρηστικού χαρακτήρα της επίμαχης εν προκειμένω ρήτρας κατά το άρθρο 209/Β, παράγραφος 1, του αστικού κώδικα και, αφετέρου, την άμεση και αναδρομική επιστροφή των ποσών τα οποία καταβλήθηκαν στην εναγομένη λόγω της παράνομης χρεώσεως των δαπανών συναλλαγής στους συνδρομητές της.

20. Το αιτούν δικαστήριο έχει αμφιβολίες όσον αφορά την ερμηνεία μεμονωμένων διατάξεων της οδηγίας 93/13. Κρίνει, λοιπόν, αναγκαία την ερμηνεία τους από το Δικαστήριο προκειμένου να αποφανθεί επί της διαφοράς της κύριας δίκης. Για τον λόγο αυτό ανέστειλε την εκδίκαση της υποθέσεως και υπέβαλε στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

1) Έχει το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, την έννοια ότι καταχρηστική συμβατική ρήτρα δεν είναι δεσμευτική για κανέναν καταναλωτή στην περίπτωση κατά την οποία εκ του νόμου οριζόμενος και εξουσιοδοτημένος φορέας ζητεί, επ' ονόματι των καταναλωτών, στο πλαίσιο ομαδικής αγωγής (popularis actio), να αναγνωρισθεί η ακυρότητα της εν λόγω καταχρηστικής ρήτρας, η οποία αποτελεί μέρος συμβάσεως συναφθείσας με καταναλωτές;

   Έχει το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 την έννοια ότι, σε περίπτωση ασκήσεως ομαδικής αγωγής, με την οποία ζητείται η έκδοση καταδικαστικής αποφάσεως υπέρ καταναλωτών οι οποίοι δεν είναι διάδικοι, ή η απαγόρευση χρησιμοποιήσεως καταχρηστικού γενικού συμβατικού όρου, η εν λόγω καταχρηστική ρήτρα, η οποία αποτελεί μέρος συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, δεν είναι δεσμευτική για κανέναν από τους οικείους καταναλωτές ή για κανέναν καταναλωτή στο μέλλον, οπότε το δικαστήριο πρέπει να εφαρμόσει αυτεπαγγέλτως τις απορρέουσες νομικές συνέπειες;

2) Έχει το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, σε συνδυασμό με τα σημεία 1, στοιχείο ι', και 2, στοιχείο δ', του παραρτήματος που είναι εφαρμοστέο κατά το άρθρο 3, παράγραφος 3, της ιδίας οδηγίας, την έννοια ότι, σε περίπτωση κατά την οποία ο επαγγελματίας τροποποιήσει μονομερώς τους όρους της συμβάσεως χωρίς να περιγράφει σαφώς τον τρόπο διακυμάνσεως της τιμής και χωρίς να αναφέρει σχετική βάσιμη αιτιολογία στη σύμβαση, η εν λόγω συμβατική ρήτρα είναι ipso iure καταχρηστική;

IV – Η ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασία

21. Η διάταξη περί παραπομπής της 25ης Αυγούστου 2010 περιήλθε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 29 Σεπτεμβρίου 2010.

22. Γραπτές παρατηρήσεις κατέθεσαν η ενάγουσα της κύριας δίκης, η Ουγγρική και η Ισπανική Κυβέρνηση, καθώς και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εντός της προθεσμίας που προβλέπει το άρθρο 23 του Οργανισμού του Δικαστηρίου.

23. Επειδή ουδείς από τους μετέχοντες στη διαδικασία ζήτησε να κινηθεί η προφορική διαδικασία, οι προτάσεις στην υπό κρίση υπόθεση καταρτίσθηκαν κατόπιν της διοικητικής ολομέλειας του Δικαστηρίου στις 7 Σεπτεμβρίου 2011.

V – Τα κύρια επιχειρήματα των μετεχόντων στη διαδικασία

Α — *Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος*

24. Η *Ουγγρική Κυβέρνηση*, λαμβάνοντας υπόψη τη νομολογία του Δικαστηρίου, επισημαίνει ότι τα συλλογικά μέτρα τα οποία προβλέπει το άρθρο 7 της οδηγίας 93/13 έχουν προληπτικό χαρακτήρα, καθόσον σκοπούν στην απαγόρευση χρήσεως καταχρηστικών ρητρών οι οποίες θίγουν τους καταναλωτές. Το εργαλείο της ομαδικής αγωγής, ως προς το οποίο μπορεί να εφαρμοσθεί και η οδηγία 2009/22, έχει ως σκοπό την προστασία των συλλογικών συμφερόντων των καταναλωτών

ανεξαρτήτως του αν οι καταναλωτές μετέχουν ή δεν μετέχουν στη διαδικασία. Συνεπώς, το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 θα έπρεπε να ερμηνεύονται κατά τρόπο ενιαίο υπό την έννοια ότι οι ρήτρες που κρίνονται ως καταχρηστικές από το αιτούν δικαστήριο δεν είναι δεσμευτικές για τους καταναλωτές και δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν στο μέλλον.

25. Αφενός, ο εθνικός δικαστής πρέπει να αναγνωρίζει, εν ανάγκη, αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας κατά την οδηγία 93/13 και να μην την εφαρμόζει εφόσον και ο καταναλωτής δεν προβάλλει σχετικές αντιρρήσεις. Αφετέρου, απόκειται στον εθνικό δικαστή να καθορίσει τις έννομες συνέπειες της αναγνωρίσεως του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας στο πλαίσιο αγωγής παραλείψεως.

26. Κατά την *Ισπανική Κυβέρνηση*, καταχρηστική ρήτρα δεν είναι δεσμευτική για κανέναν καταναλωτή, ούτε και στο μέλλον, εφόσον εξουσιοδοτημένος φορέας έχει ασκήσει αγωγή ζητώντας την αναγνώριση της μη δεσμευτικότητας συμβατικής ρήτρας και το αρμόδιο δικαστήριο έχει δεχτεί αυτήν την αγωγή. Περαιτέρω, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να συναγάγει αυτεπαγγέλτως τα νομικά συμπεράσματα τα οποία προκύπτουν από την αναγνώριση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας, αλλά και από την απαγόρευση της χρήσεώς της στις συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές.

27. Η *Επιτροπή* επισημαίνει ότι η διάταξη του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, η οποία ορίζει ότι οι καταχρηστικές ρήτρες δεν είναι δεσμευτικές για τους καταναλωτές, επιβάλλει στα κράτη μέλη την επίτευξη συγκεκριμένου αποτελέσματος. Κατά τη μεταφορά της διατάξεως στο εσωτερικό δίκαιο πρέπει να τηρούνται οι αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας όπως αυτές ορίζονται στη νομολογία του Δικαστηρίου.

28. Δεδομένου ότι το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 δεν περιλαμβάνει ακριβείς κανόνες όσον αφορά τον τρόπο παύσεως της χρησιμοποίησης καταχρηστικών ρητρών, η εν λόγω οδηγία δεν αποκλείει το ενδεχόμενο οι έννομες συνέπειες της κηρύξεως της ακυρότητας καταχρηστικής ρήτρας στο πλαίσιο αγωγής παραλείψεως να μην περιορίζονται μόνο στους διαδίκους της εκάστοτε διαφοράς. Η ουγγρική νομοθεσία προβλέπει ότι αυτή η κήρυξη ακυρότητας ισχύει έναντι όλων όσοι συνάπτουν συμβάσεις που περιέχουν σχετική ρήτρα και, ως εκ τούτου, συμβάλλει στην επίτευξη των σκοπών της οδηγίας. Περαιτέρω, η Επιτροπή εξηγεί ότι η οδηγία 93/13 δεν αποκλείει εθνική διάταξη κατά την οποία το εθνικό δικαστήριο οφείλει να αντλεί αυτεπαγγέλτως τις έννομες συνέπειες που απορρέουν από την εκάστοτε απόφαση και μάλιστα υπέρ των καταναλωτών οι οποίοι δεν μετέχουν στη διαδικασία.

Β — *Επί του δεύτερου προδικαστικού ερωτήματος*

29. Τόσο η *Ουγγρική Κυβέρνηση* όσο και η *Επιτροπή* ισχυρίζονται ότι το άρθρο 3 της οδηγίας 93/13 απαριθμεί με αφηρημένο τρόπο όλα τα γνωρίσματα στα οποία συνίσταται ο καταχρηστικός χαρακτήρας συμβατικής ρήτρας. Πέραν τούτου, το παράρτημα της οδηγίας περιλαμβάνει κατάλογο ρητρών οι οποίες μπορούν να θεωρηθούν καταχρηστικές. Μόνον το γεγονός ότι συγκεκριμένη ρήτρα περιέχεται στον εν λόγω κατάλογο δεν σημαίνει υποχρεωτικώς ότι η ρήτρα αυτή είναι καταχρηστική από νομικής απόψεως. Αντιθέτως, αυτή η εκτίμηση απόκειται στον εθνικό δικαστή ο οποίος πρέπει να λάβει υπόψη τα γενικά κριτήρια τα οποία έχουν καθορισθεί για τον σκοπό αυτόν και τα οποία εμπίπτουν στην ερμηνευτική αρμοδιότητα του Δικαστηρίου.

30. Λαμβάνοντας υπόψη τα πραγματικά περιστατικά της κύριας δίκης, η *Ουγγρική Κυβέρνηση* επισημαίνει ότι η μονομερής τροποποίηση των ΓΟΣ, χωρίς να διευκρινίζεται ο τρόπος ή ο λόγος αυτής της τροποποιήσεως, δεν συνάδει με την οδηγία 93/13, καθόσον διαταράσσει σε σημαντικό βαθμό την ισορροπία μεταξύ συμβατικών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Εντούτοις, έργο του εθνικού δικαστή είναι να εκτιμήσει την επίμαχη συμβατική ρήτρα υπό το πρίσμα των περιστάσεων της συγκεκριμένης περιπτώσεως και βάσει των κριτηρίων, βεβαίως, που θέτει η οδηγία 93/13.

31. Κατά την *Ισπανική Κυβέρνηση*, όταν ο επαγγελματίας επιφυλάσσεται μέσω συμβατικής ρήτρας να τροποποιήσει μονομερώς τους ΓΟΣ χωρίς να διευκρινίσει τον τρόπο ή τον λόγο μεταβολής της τιμής, η ρήτρα αυτή πρέπει να θεωρείται καταχρηστική.

VI – Νομική εκτίμηση

Α — *Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος*

32. Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το οποίο περιλαμβάνει δύο σκέλη, ζητείται, κατ' ουσία, να διευκρινιστεί αν συνάδει με την οδηγία 93/13 το ουγγρικό σύστημα υπερατομικής έννομης προστασίας υπό μορφή ομαδικής αγωγής (actio popularis), την οποία νομιμοποιούνται να ασκήσουν, κατά το εθνικό δίκαιο, οι ενώσεις προστασίας των καταναλωτών. Η εξέταση αυτών των ερωτημάτων παρέχει τη δυνατότητα να αποσαφηνισθούν τα βασικά χαρακτηριστικά του συστήματος προστασίας των καταναλωτών από τις καταχρηστικές ρήτρες, το οποίο θεσπίσθηκε με την οδηγία 93/13. Οι διαπιστώσεις οι οποίες θα προκύψουν από αυτήν την εξέταση θα συμβάλουν προκειμένου να δοθεί απάντηση σε κάθε συγκεκριμένο ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου.

33. Αφού προηγηθεί η γενική παρουσίαση αυτού του συστήματος προστασίας, θα εξετάσω τη μορφή της συλλογικής αγωγής υπό το πρίσμα της βουλήσεως του συντάκτη της οδηγίας, εστιάζοντας στο βασικό ζήτημα σχετικά με τα έννομα αποτελέσματα που πρέπει να παράγει η απόφαση εθνικού δικαστηρίου επί ομαδικής αγωγής, ώστε να εξυπηρετεί τον σκοπό προστασίας των καταναλωτών κατά την οδηγία 93/13.

1. Η προστασία των καταναλωτών ως σκοπός της οδηγίας

34. Κατά την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, το σύστημα προστασίας που εγκαθιδρύει η οδηγία 93/13 στηρίζεται στην ιδέα ότι ο καταναλωτής βρίσκεται σε ασθενέστερη θέση σε σχέση προς τον επαγγελματία, όσον αφορά τόσο τη δυνατότητα διαπραγματεύσεως όσο και το επίπεδο της πληροφορήσεως, θέση η οποία τον υποχρεώνει να προσχωρήσει στους όρους που έχει εκ των προτέρων καταρτίσει ο επαγγελματίας, χωρίς να μπορεί να ασκήσει επιρροή επί του περιεχομένου τους[4]. Λαμβάνοντας υπόψη την κατάσταση αυτή, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 προβλέπει ότι οι καταχρηστικές ρήτρες δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές. Όπως προκύπτει από τη νομολογία, πρόκειται για αναγκαστικού δικαίου διάταξη, η οποία τείνει να καθιερώσει, αντί της τυπικής ισορροπίας που εγκαθιδρύει η σύμβαση μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων, μια πραγματική ισορροπία ικανή να αποκαταστήσει τη μεταξύ τους ισότητα[5].

35. Προς εξασφάλιση της επιθυμητής προστασίας κατά την οδηγία 93/13, το Δικαστήριο έχει τονίσει επανειλημμένως ότι η ανισότητα μεταξύ του καταναλωτή και του επαγγελματία μπορεί να αντισταθμιστεί μόνο με θετική παρέμβαση, μη εξαρτώμενη από τους συμβαλλομένους στη σύμβαση και μόνον[6]. Με γνώμονα αυτές τις αρχές το Δικαστήριο έχει δεχθεί ότι ο εθνικός δικαστής οφείλει να εξετάζει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα της συμβατικής ρήτρας[7]. Κατά το Δικαστήριο, η δυνατότητα των δικαστηρίων να εξετάζουν αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα ορισμένης συμβάσεως συνιστά «το κατάλληλο μέσο τόσο για την επίτευξη του αποτελέσματος που καθορίζει το άρθρο 6 της οδηγίας, ήτοι για να μη δεσμεύονται οι μεμονωμένοι καταναλωτές από καταχρηστικές

4 — Βλ. αποφάσεις της 27ης Ιουνίου 2000, C-240/98 έως C-244/98, Océano Grupo Editorial και Salvat Editores (Συλλογή 2000, σ. I-4941, σκέψη 25) και της 26ης Οκτωβρίου 2006, C-168/05, Mostaza Claro (Συλλογή 2006, σ. I-10421, σκέψη 25).

5 — Βλ. αποφάσεις Mostaza Claro (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 4, σκέψη 36) και της 4ης Ιουνίου 2009, C-243/08, Pannon GSM (Συλλογή 2009, σ. I-4713, σκέψη 25).

6 — Βλ. αποφάσεις Océano Grupo Editorial και Salvat Editores (προπαρατεθείσες στην υποσημείωση 4, σκέψη 27), Mostaza Claro (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 4, σκέψη 26) και της 6ης Οκτωβρίου 2009, C-40/08, Asturcom Telecomunicaciones (Συλλογή 2009, σ. I-9579, σκέψη 31).

7 — Όπ.π., σκέψη 32.

ρήτρες, όσο και για την υλοποίηση του στόχου του άρθρου 7, καθόσον μια τέτοια εξέταση μπορεί να έχει αποτρεπτικό αποτέλεσμα συμβάλλοντας στην παύση της χρησιμοποιήσεως καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτει ένας επαγγελματίας με τους καταναλωτές» [8]. Η αναγνώριση της εξουσίας αυτής στα δικαστήρια κρίθηκε απαραίτητη από το Δικαστήριο «για τη διασφάλιση της αποτελεσματικής προστασίας των καταναλωτών, λαμβανομένου ιδίως υπόψη του μη αμελητέου ενδεχομένου επελεύσεως του κινδύνου οι ίδιοι να αγνοούν τα δικαιώματα τους ή να συναντούν δυσχέρειες κατά την άσκησή τους» [9].

2. Η συλλογική αγωγή ως καταρχήν κατάλληλο και αποτελεσματικό μέσο κατά την έννοια των άρθρων 6 και 7 της οδηγίας 93/13

36. Οι μέχρι τούδε αιτήσεις εκδόσεως προδικαστικών αποφάσεων αφορούσαν μεν, ως επί το πλείστον, ζητήματα ατομικής έννομης προστασίας και ως εκ τούτου περιπτώσεις στις οποίες ο ίδιος ο καταναλωτής αμυνόταν κατά της χρήσεως καταχρηστικών ρητρών διά της προσβολής του κύρους της εκάστοτε συμβάσεως ή διά της ανακοπής της αναγκαστικής εκτελέσεως. Ωστόσο, θα ήταν σφάλμα να συναχθεί εξ αυτού του γεγονότος το συμπέρασμα ότι πρακτικώς έχει δευτερεύουσα σημασία η ρύθμιση του άρθρου 7, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 η οποία παρέχει τη δυνατότητα σε μεμονωμένα άτομα και οργανισμούς να προσφύγουν ενώπιον δικαστηρίων κατά της χρήσεως καταχρηστικών ρητρών στις συναλλαγές, προς το συμφέρον των καταναλωτών.

37. Πράγματι, η εν λόγω ρύθμιση, η οποία προβλέπει τη θέσπιση μηχανισμών αφηρημένου ελέγχου, ολοκληρώνει το σύστημα προστασίας που εγκαθιδρύει η οδηγία 93/13, καθιστώντας δυνατή την αποτελεσματική αντιμετώπιση των καταχρηστικών ρητρών ακόμα και όταν, κατ' εξαίρεση, οι καταναλωτές —παραδείγματος χάρη λόγω κόστους— δεν λαμβάνουν μέτρα για την εξασφάλιση της παροχής έννομης προστασίας. Τούτο συνάδει και με τους σκοπούς της οδηγίας 93/13, κατά τους οποίους δεν παρέχεται μόνο στους καταναλωτές η κατάλληλη προστασία στο πλαίσιο των ατομικών διαφορών τους με τους επαγγελματίες, αλλά επιδιώκεται εν γένει «να πάψει η χρησιμοποίηση» καταχρηστικών ρητρών από τους επαγγελματίες, όπως ορίζει το άρθρο 7, παράγραφος 1.

38. Προς επίτευξη αυτού του σκοπού, το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 επιβάλλει στα κράτη μέλη να προβλέψουν «κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα» προκειμένου να εξαλείψουν με αποτελεσματικό τρόπο τις καταχρηστικές ρήτρες. Η επιταγή αυτή σημαίνει ιδίως ότι πρέπει να υφίσταται η δυνατότητα απαγορεύσεως των καταχρηστικών ρητρών και πέραν της μεμονωμένης περιπτώσεως. Για τον σκοπό αυτό θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν εργαλεία τόσο του αστικού δικονομικού δικαίου όσο και του διοικητικού και ποινικού ή δημοσίας τάξεως δικαίου [10]. Η επιλογή του πιο κατάλληλου και αποτελεσματικού μέσου, δεδομένων των συνθηκών του εκάστοτε νομικού συστήματος, απόκειται εν τέλει στη διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών. Τα κράτη μέλη μπορούν να επιλέξουν ελεύθερα, ανάλογα με τη νομική παράδοσή τους, διαφορετικούς ελεγκτικούς μηχανισμούς. Εντούτοις, επιβάλλεται η διαδικασία να έχει τη δέουσα αποτελεσματικότητα, όπως

8 — Αποφάσεις της 21ης Νοεμβρίου 2002, C-473/00, Cofidis (Συλλογή 2002, σ. I-10875, σκέψη 32) και Mostaza Claro (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 4, σκέψη 27).

9 — Αποφάσεις Cofidis (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 8, σκέψη 33) και Mostaza Claro (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 4, σκέψη 28).

10 — Σύνοψη των διαφόρων εργαλείων, σε επίπεδο κρατών μελών, παρέχει ο Ebers, M., «Unfair Contract Terms Directive (93/13)», σε: *EC Consumer Law Compendium – Comparative Analysis* (επιμέλεια: Hans Schulte-Nölke/Christian Twigg-Flesner/Martin Ebers), σ. 422 επ. Από αυτήν προκύπτει ότι όλα τα κράτη μέλη προβλέπουν δικαστικές διαδικασίες με σκοπό την απαγόρευση καταχρηστικών ρητρών. Σε ορισμένα κράτη μέλη επιλέγονται εργαλεία του διοικητικού δικαίου, ενώ σε όλα τα κράτη μέλη είναι δυνατή η άσκηση συλλογικής αγωγής.

προκύπτει από τη συστηματική ερμηνεία του άρθρου 7, παράγραφοι 1 και 2[11]. Συναφώς, είναι κρίσιμο να έχει το οικείο δικαστήριο ή η οικεία αρχή ιδία εξουσία λήψεως αποφάσεων όσον αφορά τον καταχρηστικό χαρακτήρα της ρήτρας και τη δυνατότητα εφαρμογής των πλέον κατάλληλων και αποτελεσματικών μέσων προκειμένου να παύσει η χρησιμοποίηση της επίμαχης ρήτρας.

39. Το σημαντικότερο, υποχρεωτικό εργαλείο αποτελεσματικού ελέγχου που προβλέπει η οδηγία είναι η συλλογική αγωγή, η οποία ήταν ήδη γνωστή στις εθνικές έννομες τάξεις ορισμένων κρατών μελών πριν από την έναρξη ισχύος της οδηγίας 93/13[12]. Κατά το άρθρο 7, παράγραφος 2, της οδηγίας, τα κράτη μέλη πρέπει να παρέχουν σε «άτομα ή οργανισμούς που έχουν, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, ορισθεί ως έχοντες έννομο συμφέρον για την προστασία των καταναλωτών, τη δυνατότητα να προσφύγουν, […] ενώπιον των αρμοδίων δικαστηρίων ή διοικητικών οργάνων», τα οποία πρέπει να μπορούν να αποφανθούν επί του καταχρηστικού χαρακτήρα εφαρμόζοντας «τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα για να πάψει η χρησιμοποίηση των ρητρών αυτών». Το γεγονός

11 — Βλ. Micklitz, H.-W., «AGB-Gesetz und die EG-Richtlinie über missbräuchliche Vertragsklauseln in Verbraucherverträgen», *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*, 1993, σ. 529, ο οποίος επισημαίνει ότι ο νομοθέτης της Ένωσης δεν θέλησε να παρέμβει όσον αφορά τον τρόπο ελέγχου. Αντιθέτως, τα κράτη μέλη μπορούν να επιλέξουν ελεύθερα αν ο έλεγχος θα ασκείται από διοικητικές αρχές ή καταναλωτικές οργανώσεις, εφόσον εξασφαλίζεται ότι ο έλεγχος αυτός είναι κατάλληλος και αποτελεσματικός. Ομοίως και ο Pfeiffer, T., σε: *Das Recht der Europäischen Union – Kommentar* (επιμέλεια: E. Grabitz/M. Hilf), τόμος IV, A5, άρθρο 7, σημείο 14, σ. 3, κατά τον οποίο τα κράτη μέλη μπορούν να προσδιορίζουν αν ο αφηρημένος έλεγχος θα ασκείται δικαστικώς ή διοικητικώς. Εντούτοις, επιβάλλεται η ελεγκτική διαδικασίας να είναι δεόντως αποτελεσματική. Ο Damm, R., «Europäisches Verbrauchervertragsrecht und AGB-Recht», *Juristenzeitung*, 1994, σ. 175, ερμηνεύει τη ρύθμιση του άρθρου 7, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 υπό την έννοια ότι η απόφαση σχετικά με το αν ο αφηρημένος έλεγχος των καταχρηστικών ρητρών θα ασκείται στο πλαίσιο δικαστικής ή διοικητικής διαδικασίας συνιστά ζήτημα εσωτερικού δικαίου του κάθε κράτους μέλους. Ωστόσο, ο συγγραφέας επισημαίνει ότι, κατά το δίκαιο της Ένωσης, αρκεί να προβλέπεται συλλογική αγωγή, αλλά πρέπει να είναι και αποτελεσματική, καθόσον απαιτείται να υφίσταται η δυνατότητα επιβολής κατάλληλων και αποτελεσματικών μέσων κατά της χρήσεως καταχρηστικών ρητρών.

12 — Σε όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης υφίσταται η δυνατότητα δικαστικής προστασίας από τις καταχρηστικές ρήτρες διά της ασκήσεως συλλογικής αγωγής. Όλα τα κράτη μέλη προβλέπουν τουλάχιστον τη δυνατότητα ασκήσεως αγωγής παραλείψεως κατά προσώπων τα οποία χρησιμοποιούν ή προτείνουν καταχρηστικές ρήτρες. Κατά γενικό κανόνα, σε επείγουσες περιπτώσεις, μπορεί να υποβληθεί ενώπιον δικαστηρίου αίτηση ασφαλιστικών μέτρων. Περαιτέρω, ορισμένα κράτη μέλη προβλέπουν και αγωγές αποζημιώσεως. Στη *Γερμανία* η προϊστορία της συλλογικής αγωγής καλύπτει περίοδο μεγαλύτερη από εκατό έτη. Ήδη στον Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb [γερμανικός νόμος περί αθέμιτου ανταγωνισμού] του 1896 αναγνωρίσθηκε για πρώτη φορά το δικαίωμα αγωγής των επαγγελματικών συλλόγων. Μετά από σχεδόν ογδόντα έτη δόθηκε η δυνατότητα ασκήσεως αυτής της συλλογικής αγωγής στις ενώσεις καταναλωτών και στις οικονομικές ενώσεις, όσον αφορά νομικά ζητήματα σχετικά με τους ΓΟΣ. Συναφώς, οι δικαιούχοι φορείς, παραδείγματος χάρη οι ενώσεις καταναλωτών καθώς και τα βιομηχανικά και εμπορικά ή βιοτεχνικά επιμελητήρια, μπορούν να ζητούν την παράλειψη ή την ανάκληση, αντίστοιχα, από όποιον χρησιμοποιεί ή προτείνει στις δικαιοπρακτικές συναλλαγές ΓΟΣ οι οποίοι είναι άκυροι κατά τα άρθρα 307 έως 309 του *Bürgerliches Gesetzbuch* [γερμανικός αστικός κώδικας] (άρθρα 1, 3 του Unterlassungsklagengesetz [γερμανικός νόμος περί αγωγών παραλείψεως]). Στη *Γαλλία*, εκτός από τον διοικητικό έλεγχο και τον δικαστικό έλεγχο της ουσίας στις ατομικές διαφορές, προβλέπεται από το 1988 δικαίωμα ασκήσεως συλλογικής αγωγής από τις ενώσεις καταναλωτών (άρθρο L.421-1 επ. του Code de la Consommation [γαλλικός κώδικας περί καταναλώσεως]). Αφενός, μπορούν να ζητούν την παράλειψη (άρθρο L.421-6) και, αφετέρου, να εγείρουν αξίωση συλλογικής αποζημιώσεως, όταν η επίμαχη πράξη βλάπτει το συλλογικό συμφέρον των καταναλωτών (άρθρα L. 422 επ.). Μετά τη μεταφορά της οδηγίας 93/13 στο εσωτερικό δίκαιο της *Πολωνίας*, το οικείο αστικό δικονομικό δίκαιο περιλαμβάνει για πρώτη φορά ρυθμίσεις όσον αφορά τον αφηρημένο έλεγχο των ρητρών στο πλαίσιο της ασκήσεως συλλογικής αγωγής (άρθρα 479 επ. του οικείου κώδικα πολιτικής δικονομίας). Δικαίωμα ασκήσεως της αγωγής δεν έχουν μόνον οι ενώσεις καταναλωτών, οι κατά τόπους διαμεσολαβητές για ζητήματα καταναλωτών και ο πρόεδρος της αρχής προστασίας του ανταγωνισμού και του καταναλωτή, αλλά οποιοσδήποτε θα μπορούσε να συνάψει σύμβαση βάσει της επίμαχης προσφοράς εκ μέρους του επαγγελματία. Στο *Ηνωμένο Βασίλειο* οι ενώσεις καταναλωτών νομιμοποιούνται ενεργητικά να ασκήσουν αγωγή και στην ένωση καταναλωτών που ασκεί αγωγή αναγνωρίζεται το δικαίωμα συμμετοχής στη διαδικασία (άρθρα 11 και 12 των Unfair Terms in Consumer Contracts Regulations 1999 [κανονισμοί του 1999 περί καταχρηστικών όρων στις συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές]). Στην *Ισπανία* προβλέπεται, επίσης, η ενεργητική νομιμοποίηση των ενώσεων καταναλωτών (άρθρο 12 επ. του Ley 7/1998 sobre condiciones generales de la contratación [ισπανικός νόμος 7/1998 περί ΓΟΣ]) η οποία καθιστά δυνατή την άσκηση αγωγής παραλείψεως, ανακλήσεως και αποζημιώσεως. Επιπλέον, κατά τον ισπανικό κώδικα πολιτικής δικονομίας, από το 2001 οι καταναλωτικές οργανώσεις μπορούν να ασκούν αγωγή υπέρ ομάδας καταναλωτών χωρίς να απαιτείται να συγκεκριμενοποιηθεί η ταυτότητά τους. Στην *Αυστρία* προβλέπεται, επίσης, η δυνατότητα ασκήσεως συλλογικής αγωγής για την προστασία των καταναλωτών (άρθρα 28 επ. του Konsumentenschutzgesetz [αυστριακός νόμος περί προστασίας των καταναλωτών]). Σε περίπτωση παραβιάσεως του δικαίου περί προστασίας του καταναλωτή, οι οριζόμενες από τον νόμο ενώσεις καταναλωτών και οικονομικές ενώσεις μπορούν να εγείρουν αξίωση παραλείψεως. Παρόμοιο είναι το νομικό καθεστώς και στην *Ιταλία* (άρθρο 37 του Codice del consumo [ιταλικός κώδικας περί καταναλώσεως]). Στη *Σλοβενία* κάθε οργάνωση με νομική προσωπικότητα η οποία έχει συσταθεί με σκοπό την προστασία των δικαιωμάτων και συμφερόντων των καταναλωτών μπορεί να ασκήσει αγωγή, εφόσον λειτουργεί πραγματικά, μετά από την πάροδο τουλάχιστον ενός έτους από τη σύστασή της, ζητώντας τη δικαστική απαγόρευση της χρήσεως παράνομων ΓΟΣ από επαγγελματία ή την αναγνώριση της ακυρότητας συμβάσεων ή μεμονωμένων διατάξεων ή ΓΟΣ που περιλαμβάνονται στις συμβάσεις αυτές (άρθρα 74 επ. του Zakon o varstvu potrošnikov [σλοβενική πράξη περί προστασίας των καταναλωτών]). Στην *Πορτογαλία* αγωγή παραλείψεως ή αποζημιώσεως νομιμοποιούνται να ασκήσουν και οι καταναλωτές ή οι ενώσεις καταναλωτών που δεν θίγονται άμεσα (άρθρο 13 του Lei Nr. 24/96 de defesa do consumidor [πορτογαλικός νόμος 24/95 περί προστασίας των καταναλωτών]).

ότι ο νομοθέτης της οδηγίας προέβλεψε ρητώς τη συλλογική αγωγή καθιστά πρόδηλο ότι τη θεωρεί, καταρχήν, κατάλληλο και αποτελεσματικό μέσο κατά την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 1, προκειμένου να αποκλείσει μακροπρόθεσμα τη χρησιμοποίηση καταχρηστικών ρητρών στις συναλλαγές.

40. Συναφώς, κρίνεται εύλογη η επισήμανση ότι οι αγωγές ατόμων ή οργανισμών που εκπροσωπούν το συμφέρον των καταναλωτών με αίτημα την αναγνώριση της ακυρότητας μεμονωμένων συμβατικών ρητρών, καθώς και την απαγόρευση της χρήσεώς τους στις συναλλαγές, δεν διαφέρουν ποιοτικά από τις αγωγές μεμονωμένων καταναλωτών. Καταρχήν, ως προς τις συλλογικές αγωγές ισχύει η ίδια λογική η οποία δικαιολογεί την αυστηρή προστασία του καταναλωτή και στην οποία στηρίζεται η νομολογία του Δικαστηρίου όσον αφορά το άρθρο 6 της οδηγίας 93/13 στο πλαίσιο ατομικών αγωγών. Συγκεκριμένα, με σκοπό την προστασία του καταναλωτή ο οποίος βρίσκεται, κατά κανόνα, σε ασθενέστερη θέση, επιβάλλεται η παρέμβαση και μάλιστα κατά τρόπο ο οποίος να έχει αποτρεπτικό αποτέλεσμα για τον επαγγελματία που χρησιμοποιεί καταχρηστικές ρήτρες. Όπως επισήμανε το Δικαστήριο στην απόφαση της 24ης Ιανουαρίου 2002, C-372/99, Επιτροπή κατά Ιταλίας[13], ως αποτρεπτικά μέσα, από δικονομικής απόψεως, μπορούν να λειτουργήσουν, πέραν των αγωγών που σκοπούν στην αναγνώριση της ακυρότητας της επίμαχης ρήτρας, και προληπτικά μέτρα όπως, για παράδειγμα, οι αγωγές παραλείψεως της μελλοντικής χρήσεώς της[14].

41. Η συλλογική αγωγή ως μέσο συλλογικής επιβολής του δικαίου δεν επιτρέπει απλώς την παροχή της συγκεκριμένης ένδικης προστασίας, αλλά παρουσιάζει και χαρακτηριστικά τα οποία την καθιστούν αποτελεσματικό αποτρεπτικό μέσο[15]. Με την εκτίμηση αυτή συμφωνεί και το Δικαστήριο όπως προκύπτει από την προαναφερθείσα απόφαση[16]. Σε σύγκριση με την ατομική αγωγή η συλλογική αγωγή έχει, πράγματι, πολυάριθμα πλεονεκτήματα. Παρέχει τη δυνατότητα στους καταναλωτές να προβάλλουν δικαστικώς τα αιτήματά τους συγκεντρώνοντας τα κοινά τους συμφέροντα. Με τη συλλογική αγωγή οι ενώσεις προστασίας των καταναλωτών μεριμνούν ώστε να εκφρασθούν τα αιτήματα των καταναλωτών, οι οποίοι δεν έχουν συνήθως αυτήν τη δυνατότητα όταν δρουν ατομικά λόγω της, κατά κανόνα, ασθενέστερης θέσεώς τους. Τέλος, η συλλογική αγωγή συμβάλλει και στην ενίσχυση της δικονομικής θέσεως του καταναλωτή και τον απαλλάσσει από τον κίνδυνο καταβολής της δικαστικής δαπάνης σε περίπτωση ήττας, ο οποίος θα μπορούσε να αποτρέψει τον καταναλωτή από την ατομική διεκδίκηση των δικαιωμάτων του, όπως άλλωστε και η μικρή αξία του επίδικου αντικειμένου μεμονωμένης περιπτώσεως η οποία δεν θα δικαιολογούσε τη σχετική ατομική επιβάρυνση[17]. Η αποτελεσματική επιβολή του δικαίου διά της ασκήσεως συλλογικής αγωγής αποκαθιστά την ισορροπία συμφερόντων μεταξύ των καταναλωτών και των επαγγελματιών, συμβάλλει στην εξασφάλιση του θεμιτού χαρακτήρα του ανταγωνισμού και καθιστά πρόδηλο ότι η συλλογική αγωγή είναι τουλάχιστον το ίδιο αναγκαία με την ατομική αγωγή όσον αφορά την προστασία των καταναλωτών.

13 — Συλλογή 2002, σ. I-819.

14 — Όπ.π., σκέψεις 14 και 15.

15 — Συναφώς, ο Paisant, G., «Les limites de l'action collective en suppression de clauses abusives», *La Semaine Juridique – Édition Générale*, αριθ. 18, 2005, II-10057, τονίζει τον προληπτικό χαρακτήρα της συλλογικής αγωγής. Κατ' αυτόν η συλλογική αγωγή έχει ως σκοπό να προστατεύσει τους νέους καταναλωτές ώστε να μην καταστούν θύματα συμβατικών όρων που έχουν ήδη χαρακτηρισθεί ως καταχρηστικοί.

16 — Βλ. την απόφαση Επιτροπή κατά Ιταλίας (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 13, σκέψεις 14 και 15), στην οποία το Δικαστήριο αναγνωρίζει, μεταξύ άλλων, το αποτρεπτικό αποτέλεσμα της συλλογικής αγωγής τονίζοντας τον «προληπτικό χαρακτήρα» και τον «αποτρεπτικό σκοπό των αγωγών που πρέπει να προβλεφθούν νομοθετικώς».

17 — Τούτο επισημαίνουν ορθώς οι Del Chiappa, P., «Le associazione, la rappresentanza e la partecipazione dei consumatori», *I diritti dei consumatori* (επιμέλεια: Guido Alpa), τόμος II, Τορίνο 2009, σ. 726, καθώς και «La tutela individuale e collettiva dei consumatori», *I diritti dei consumatori* (επιμέλεια: Guido Alpa), τόμος I, Τορίνο 2009, σ. 146, και Fornage, A.-C., *La mise en oeuvre des droits du consommateur contractant* (επιμέλεια: Andreas Furrer κ.λπ.), Βρυξέλλες 2011, σ. 378. Ο καταναλωτής παραιτείται κατά κανόνα από την προσπάθεια δικαστικής επιβολής των δικαιωμάτων του, αν η αναλογία κόστους-οφέλους αυτής της διαδικασίας δεν είναι προς το συμφέρον του. Για τον λόγο αυτό, οι συγγραφείς θεωρούν ότι η ατομική ένδικη προστασία είναι αναγκαία, αλλά ανεπαρκής, προκειμένου να εξασφαλίσει μακροπρόθεσμα την προστασία των καταναλωτών.

42. Για τους ανωτέρω λόγους, τα άτομα και οι οργανισμοί που νομιμοποιούνται ενεργητικώς προς άσκηση αγωγής μπορούν να επικαλούνται τη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με το άρθρο 6, παράγραφος 1, προκειμένου να επιβάλλουν την απαγόρευση χρήσεως καταχρηστικών ρητρών, στον βαθμό που δεν ισχύουν ειδικοί κανόνες για αυτό το είδος αγωγών —παραδείγματος χάρη ο ερμηνευτικός κανόνας του άρθρου 5 της οδηγίας[18].

43. Από τις προηγηθείσες σκέψεις προκύπτει ότι σύστημα υπερατομικής έννομης προστασίας, όπως αυτό που προβλέπεται στην ουγγρική έννομη τάξη, το οποίο χρησιμοποιεί ως εργαλείο τη συλλογική αγωγή, πληροί καταρχήν τις προϋποθέσεις της οδηγίας 93/13. Τούτο όμως δεν σημαίνει ότι οι προϋποθέσεις αυτές πληρούνται οπωσδήποτε και όσον αφορά τη συγκεκριμένη διαμόρφωση του εν λόγω συστήματος. Αυτό το σημείο θα εξετασθεί στη συνέχεια.

3. Επί της συγκεκριμένης διαμορφώσεως της συλλογικής αγωγής

44. Όπως προκύπτει από τη δωδέκατη αιτιολογική της σκέψη, η οδηγία 93/13 σκοπεί μόνο στη μερική και ελάχιστη εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες[19]. Κατόπιν τούτου, δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι η οδηγία έχει ως σκοπό να ενοποιήσει όλους τους δικονομικούς κανόνες προστασίας του καταναλωτή όσον αφορά την άσκηση συλλογικής αγωγής. Η διαπίστωση αυτή όμως δεν αποκλείει τη μερική εναρμόνιση του δικαιώματος ασκήσεως συλλογικής αγωγής διά του άρθρου 7, παράγραφος 2, της οδηγίας[20].

45. Υπέρ της μερικής εναρμονίσεως συνηγορούν οι μεμονωμένες προϋποθέσεις για τη διαμόρφωση της σχετικής διαδικασίας. Ανεξαρτήτως αυτών, όμως, η προβλεπόμενη από το άρθρο 7, παράγραφος 2, της οδηγίας δυνατότητα εντάξεως της συλλογικής αγωγής ως εργαλείου στην εθνική έννομη τάξη των κρατών, υποδεικνύει εμμέσως τον τρόπο διαμορφώσεως της εν λόγω διαδικασίας και προπαντός τα έννομα αποτελέσματα τα οποία πρέπει να παράγουν οι σχετικές δικαστικές αποφάσεις, καθόσον αυτό το σύστημα προστασίας μπορεί να εξυπηρετήσει με κατάλληλο και αποτελεσματικό τρόπο τον σκοπό της προστασίας των καταναλωτών μόνον υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις.

46. Καταρχάς, από δικονομικής απόψεως, η ύπαρξη υπερατομικού συστήματος προστασίας υποδηλώνει ότι άτομα και οργανισμοί που εκπροσωπούν τα συμφέροντα των καταναλωτών θα έπρεπε να έχουν το δικαίωμα να ζητούν τη δικαστική αναγνώριση της ακυρότητας καταχρηστικών ρητρών και την απαγόρευση της χρήσεώς τους εφεξής στις συναλλαγές. Για τον λόγο αυτό, το άρθρο 7, παράγραφος 2, επιβάλλει τη θέσπιση διατάξεων εσωτερικού δικαίου οι οποίες να δίνουν τη δυνατότητα στα εν λόγω άτομα και τους οργανισμούς να προσφύγουν ενώπιον δικαστηρίων και διοικητικών οργάνων. Αυτή η διάταξη, λοιπόν, πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι τα εν λόγω άτομα και οι οργανισμοί πρέπει να νομιμοποιούνται ενεργητικώς προς άσκηση αγωγής και υποβολή αιτήσεως[21]. Κατ' αυτόν τον τρόπο εξασφαλίζεται η δικονομική θέση τους, η οποία καθιστά δυνατή την αποτελεσματική και κατάλληλη προστασία των συμφερόντων τρίτων.

18 — Βλ. την απόφαση της 9ης Σεπτεμβρίου 2004, C-70/03, Επιτροπή κατά Ισπανίας (Συλλογή 2004, σ. I-7999) σε σχέση με τον ερμηνευτικό κανόνα του άρθρου 5 της οδηγίας 93/13 και τη συναφή διαφοροποίηση μεταξύ αγωγών μεμονωμένων καταναλωτών και αγωγών παραλείψεως ατόμων και οργανισμών που εκπροσωπούν τα συμφέροντα των καταναλωτών. Το Δικαστήριο θεμελίωσε αυτήν τη διαφοροποίηση στους διαφορετικούς σκοπούς αυτών των αγωγών. Στην πρώτη περίπτωση τα δικαστήρια ή οι αρμόδιες αρχές πρέπει να εκτιμήσουν κατά τρόπο συγκεκριμένο τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας η οποία περιλαμβάνεται σε ήδη συναφθείσα σύμβαση, ενώ στη δεύτερη περίπτωση πρέπει να εκτιμήσουν κατά τρόπο αφηρημένο τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί σε συμβάσεις οι οποίες δεν έχουν συναφθεί ακόμη.

19 — Βλ. απόφαση της 3ης Ιουνίου 2010, C-484/08, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (Συλλογή 2010, σ. I-4785, σκέψεις 28 και 29).

20 — Pfeiffer, T., όπ.π. (υποσημείωση 10), άρθρο 7, σκέψη 20, σ. 5.

21 — Βλ. Ulmer, P., «Zur Anpassung des AGB-Gesetzes an die EG-Richtlinie über mißbräuchliche Klauseln in Verbraucherverträgen», *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht*, 1993, σ. 337.

α) Τα έννομα αποτελέσματα της αναγνωριστικής αποφάσεως έναντι τρίτων

i) Τα χαρακτηριστικά στοιχεία της διαδικασίας αφηρημένου ελέγχου κατά το άρθρο 7, παράγραφος 2

47. Όσον αφορά το ερώτημα σχετικά με τα έννομα αποτελέσματα τα οποία πρέπει να παράγουν οι εθνικές αποφάσεις προκειμένου να εξυπηρετούν καταλλήλως τον σκοπό της προστασίας των καταναλωτών, πρέπει, πρωτίστως, να ληφθεί υπόψη η βασική διάταξη του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, κατά την οποία η επίμαχη ρήτρα «δεν δεσμεύ[ει] τους καταναλωτές». Συνεπώς, οι έννομες συνέπειες οι οποίες απορρέουν από τον καταχρηστικό χαρακτήρα υπαγορεύονται από την οδηγία κατά τρόπο δεσμευτικό για τα κράτη μέλη. Η μη δεσμευτικότητα ρήτρας ως προς τον καταναλωτή σημαίνει κατά την έννοια της οδηγίας ότι ο καταναλωτής δεν μπορεί να δεσμευθεί νομικώς από την καταχρηστική ρήτρα. Οι επιβαρύνσεις τις οποίες συνεπάγεται για τον καταναλωτή αυτή η ρήτρα δεν μπορούν εξ αρχής να παράγουν κανένα δεσμευτικό αποτέλεσμα. Ως εκ τούτου, η μη δεσμευτική ισχύς υφίσταται ipso iure και δεν εξαρτάται από δικαστική απόφαση. Ο δικαστής, λοιπόν, αναγνωρίζει απλώς ότι οι σχετικές ρυθμίσεις δεν μπορούσαν να δεσμεύσουν τον καταναλωτή [22].

48. Η έννοια της «μη δεσμευτικότητας» είναι καθαυτή πολυσήμαντη και συνάδει με το γεγονός ότι οι περαιτέρω συνέπειες της αναγνωρίσεως του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας προσδιορίζονται εν τέλει κατά το εθνικό δίκαιο. Αυτές μπορεί να διαφέρουν σε κάθε έννομη τάξη. Τούτο συνιστά βασικό λόγο για τον οποίο στο άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 χρησιμοποιείται ουδέτερη έννοια [23]. Αυτή η διάταξη της οδηγίας περιορίζεται στον καθορισμό του αποτελέσματος το οποίο πρέπει να εξασφαλίσουν τα κράτη μέλη κατά τη μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο, χωρίς όμως να ορίζει συγκεκριμένα αν η σχετική ρήτρα πρέπει να κηρυχθεί ανίσχυρη ή άκυρη. Αντιθέτως, τούτο απόκειται στο εθνικό δίκαιο το οποίο ρυθμίζει τις ακριβείς έννομες συνέπειες [24]. Η χρησιμοποίηση ουδέτερων εννοιών από τον νομοθέτη της Ένωσης στηρίζεται στην επίγνωση της πολυμορφίας των αστικών δικονομικών δικαίων και παραδόσεων στο πλαίσιο της Ένωσης [25].

49. Εντούτοις, είναι αμφίβολο εάν η προβλεπόμενη στην εν λόγω διάταξη της οδηγίας έννομη συνέπεια περί μη δεσμευτικότητας μπορεί να προβληθεί προς το συμφέρον των θιγόμενων καταναλωτών, σε περίπτωση ασκήσεως συλλογικής αγωγής. Συναφώς, τίθεται το θεμελιώδες ζήτημα ότι κατά το δικονομικό δίκαιο των κρατών μελών οι δικαστικές αποφάσεις επί συμβατικών διαφορών

22 — Βλ. Kapnopoulou, E., *Das Recht der mißbräuchlichen Klausel in der Europäischen Union*, Tübingen 1997, σ. 150 επ.

23 — Το ιστορικό θεσπίσεως της οδηγίας 93/13 συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση αυτής της έννοιας. Στα κείμενα των προτάσεων της οδηγίας οι καταχρηστικές ρήτρες αναφέρονται ακόμη ως «άκυρες». Ενόψει των δυσχερειών τις οποίες δημιουργεί αυτή η νομική έννοια σε πολύ συγκεκριμένες ρυθμίσεις των κρατών μελών, εκδηλώθηκαν αντιδράσεις κατά τις διαβουλεύσεις του Συμβουλίου. Για τον λόγο αυτόν, το Συμβούλιο αποφάσισε με κοινή θέση του τη χρήση της μη αυστηρώς νομικής διατυπώσεως ότι οι καταχρηστικές ρήτρες «δεν θα μπορούν να προβληθούν έναντι των καταναλωτών». Συνεπώς, τα κράτη μέλη θα έπρεπε να επιλέξουν τον ακριβή νομικό χαρακτηρισμό αυτής της συνέπειας στο πλαίσιο του νομικού συστήματός τους. Προφανώς, ούτε αυτή η περιγραφή ήταν αρκούντως «ουδέτερη», καθόσον το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο πρότεινε τη νέα διατύπωση «δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές» η οποία εγκρίθηκε από την Επιτροπή κατά την επανεξέταση της προτάσεως και έγινε αντίστοιχα δεκτή από το Συμβούλιο στο τελικό κείμενο της οδηγίας (βλ. Ponick, A., *Die Richtlinie über mißbräuchliche Klauseln in Verbraucherverträgen und ihre Umsetzung im Vereinigten Königreich*, Münster 2003, σ. 68).

24 — Βλ. Pfeiffer, T., όπ.π. (υποσημείωση 11), άρθρο 6, σημείο 1, σ. 1, ο οποίος ερμηνεύει το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 υπό την έννοια ότι στα κράτη μέλη απόκειται η νομοτεχνική διαμόρφωση της μη δεσμευτικής ισχύος των καταχρηστικών ρητρών.

25 — Βλ., παραδείγματος χάρη σχετικά με την καταγωγή του ευρωπαϊκού αστικού δικαίου, Rainer, M., *Introduction to Comparative Law*, Βιέννη 2010, σ. 27 επ.

παράγουν, καταρχήν, έννομα αποτελέσματα μόνο μεταξύ των διαδίκων[26]. Η ερμηνεία του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, κατά τον τρόπο τον οποίο αναφέρει το αιτούν δικαστήριο στο πρώτο σκέλος του ερωτήματός του, δηλαδή υπό την έννοια ότι καταχρηστική ρήτρα η οποία αποτελεί μέρος συμβάσεως συναφθείσας με καταναλωτές δεν πρέπει να δεσμεύει τον καταναλωτή εφόσον έχει κηρυχθεί άκυρη από εθνικό δικαστήριο κατόπιν ασκήσεως αγωγής επ' ονόματι των καταναλωτών από φορέα οριζόμενο και εξουσιοδοτημένο εκ του νόμου, θα είχε ως συνέπεια την επέκταση του αποτελέσματος δικαστικής αποφάσεως σε τρίτους. Η εξέταση του ζητήματος των εννόμων αποτελεσμάτων αναγνωριστικής αποφάσεως ως προς την έννομη σχέση μεταξύ εναγόμενου επαγγελματία και μη μετέχοντος στη διαδικασία τρίτου κρίνεται αναγκαία δεδομένου ότι η ουγγρική έννομη τάξη προβλέπει αυτήν τη δυνατότητα στο άρθρο 209/Β, παράγραφος 1, του αστικού κώδικα.

50. Ασφαλώς, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι το Δικαστήριο έχει λάβει θέση, μέχρι τούδε, μόνον όσον αφορά τη σημασία του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 στο πλαίσιο ατομικών αγωγών. Ωστόσο, το γεγονός αυτό δεν συνεπάγεται ότι η δικαστική αναγνώριση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας δεν μπορεί να παράγει έννομα αποτελέσματα ως προς τρίτους οι οποίοι δεν μετέχουν στη διαδικασία. Όπως επισημάνθηκε ήδη[27], αυτή η βασική διάταξη δεν εφαρμόζεται μόνο στις ατομικές αγωγές, αλλά συνιστά γενική διάταξη η οποία διεκδικεί ομοίως εφαρμογή και όσον αφορά τους προβλεπόμενους από το άρθρο 7, παράγραφος 2, της οδηγίας μηχανισμούς υπερατομικής έννομης προστασίας.

51. Προκειμένου όμως να επιτευχθεί ο σκοπός της προστασίας των καταναλωτών κατά τρόπο αποτελεσματικό στο πλαίσιο διαδικασίας υπερατομικής έννομης προστασίας, η μη δεσμευτικότητα της ρήτρας ως έννομη συνέπεια προβλεπόμενη στο άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 πρέπει να παράγεται ακόμα και όταν τα άτομα και οι οργανισμοί που αναφέρονται στο άρθρο 7, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 έχουν ασκήσει αγωγή προς το συμφέρον των θιγόμενων καταναλωτών, ειδάλλως η συλλογική αγωγή θα είχε ελάχιστη χρησιμότητα για τους καταναλωτές. Άλλωστε, πρέπει να τονισθεί ότι ο αφηρημένος έλεγχος ως εργαλείο της υπερατομικής έννομης προστασίας προβλέφθηκε για την κατάργηση των καταχρηστικών ρητρών «που έχουν συνταχθεί με σκοπό τη γενικευμένη χρήση». Οι ρήτρες αυτές προορίζονται να χρησιμοποιηθούν στις συναλλαγές σε πολυάριθμες συμβάσεις οι οποίες συνάπτονται με καταναλωτές. Ως εκ τούτου, οι εν λόγω ρήτρες μπορούν να αντιμετωπισθούν δεόντως μόνον εάν η απόφαση του εθνικού δικαστηρίου η οποία αναγνώρισε τον καταχρηστικό χαρακτήρα συγκεκριμένης ρήτρας μπορεί να παράγει αποτέλεσμα ορισμένου εύρους[28].

52. Η οδηγία όμως δεν ορίζει τον τρόπο κατά τον οποίο η δικαστική αναγνώριση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας θα πρέπει να παράγει έννομα αποτελέσματα πέραν της συγκεκριμένης διαδικασίας. Λόγω της απουσίας ειδικότερων ρυθμίσεων στο πλαίσιο του δικαίου της Ένωσης, πρέπει να γίνει δεκτό ότι τα κράτη μέλη διατηρούν τη ρυθμιστική αρμοδιότητα σε αυτόν τον τομέα. Τούτο το συμπέρασμα συνάδει επίσης με το γεγονός ότι οι προϋποθέσεις του άρθρου 7 της οδηγίας 93/13

26 — Αποτελεί κοινό σημείο των δικονομικών δικαίων των περισσότερων κρατών μελών ότι η δικαστική απόφαση αναγνωρίσεως του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας επί συγκεκριμένης συμβατικής διαφοράς δεν αποκλείει άνευ ετέρου την περαιτέρω χρησιμοποίηση της εν λόγω ρήτρας, καθόσον η απόφαση αυτή έχει ισχύ δεδικασμένου μόνο μεταξύ των διαδίκων. Εντούτοις, σε ορισμένες εθνικές έννομες τάξεις προβλέπεται παρέκκλιση από αυτήν την αρχή με σκοπό την προστασία των καταναλωτών από τις καταχρηστικές ρήτρες στις συναλλαγές, όπως για παράδειγμα στην Πολωνία, στην Ουγγαρία και στη Σλοβενία, όπου οι δικαστικές αποφάσεις παράγουν αποτέλεσμα erga omnes (βλ. Ebers, M., όπ. π., υποσημείωση 10, σ. 431). Με σκοπό την προστασία των καταναλωτών, ορισμένα κράτη μέλη έχουν λάβει μέτρα προκειμένου να αποκλείσουν τη χρησιμοποίηση παρόμοιων ρητρών από τους επαγγελματίες, οι οποίες δεν καλύπτονται ενδεχομένως από το δεδικασμένο σχετικής δικαστικής αποφάσεως: παραδείγματος χάρη, στο Ηνωμένο Βασίλειο το επίδικο αντικείμενο αγωγής παραλείψεως κατά το άρθρο 12, παράγραφος 4, των Unfair Terms in Consumer Contracts Regulations 1999 μπορεί να αφορά όχι μόνο συγκεκριμένη ρήτρα αλλά και ίδιου τύπου ρήτρες ή ρήτρες με παρόμοιο αποτέλεσμα. Αντιστοίχως, στην Κύπρο οι αγωγές παραλείψεως δύνανται να ασκούνται όχι μόνον κατά μεμονωμένου πωλητή ή παρέχοντος υπηρεσίες αλλά και κατά ομάδας επαγγελματιών οι οποίοι χρησιμοποιούν ή προτείνουν ίδιες ή παρόμοιες ρήτρες, ανεξαρτήτως του αν αυτοί οι επαγγελματίες ασκούν δραστηριότητα στον ίδιο ή σε διαφορετικό επαγγελματικό τομέα. Κατά συνέπεια, στις ανωτέρω χώρες οι επαγγελματίες δεν μπορούν να αποφύγουν τις έννομες συνέπειες των δικαστικών αποφάσεων αντικαθιστώντας τις προσβαλλόμενες ρήτρες με άλλες παρόμοιες καταχρηστικές ρήτρες (βλ. Ebers, M., όπ.π., υποσημείωση 10, , σ. 432).

27 — Βλ. σημείο 40 των παρουσών προτάσεων.

28 — Βλ. Kapnopoulou, E., όπ.π. (υποσημείωση 22), σ. 161, η οποία επισημαίνει ότι οι ρήτρες οι οποίες κηρύσσονται καταχρηστικές για τον μέσο καταναλωτή, στο πλαίσιο συλλογικής διαδικασίας, δεν μπορούν εν γένει να χρησιμοποιηθούν μετέπειτα.

αφορούν τόσο τη δικαστική όσο και τη διοικητική διαδικασία, οι οποίες μπορεί να παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές ως προς τη συγκεκριμένη μορφή τους σε κάθε κράτος μέλος. Επιπλέον, η προσέγγιση αυτή είναι σύμφωνη προς την αρχή της οργανωτικής και δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών η οποία αναγνωρίζεται στη νομολογία του Δικαστηρίου και ορίζει, σε περιπτώσεις έμμεσης εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, ότι τα κράτη μέλη φέρουν την ευθύνη για τη δημιουργία και τη ρύθμιση της λειτουργίας των αρμόδιων αρχών εφαρμόζοντας, καταρχήν, το οικείο εθνικό δικονομικό και διοικητικό δίκαιο [29].

53. Δεδομένου ότι η προκειμένη υπόθεση αφορά μόνον το εργαλείο της συλλογικής αγωγής θα περιορίσω την ανάλυσή μου στις σχετικές δικονομικές δυνατότητες στο πλαίσιο της πολιτικής δίκης. Επί παραδείγματι, η διεύρυνση της ισχύος δεδικασμένου δικαστικής αποφάσεως περί καταχρηστικού χαρακτήρα η οποία αφορά συγκεκριμένη περίπτωση θα ήταν ενδεχομένως αποτελεσματικό μέσο και σύμφωνο, καταρχήν, με την οδηγία 93/13 [30]. Αφενός, όπως επισήμανε το Δικαστήριο εσχάτως στην απόφαση Asturcom Telecomunicaciones [31], ελλείψει ρυθμίσεων του δικαίου της Ένωσης, οι προϋποθέσεις εφαρμογής της αρχής του δεδικασμένου εμπίπτουν στην εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελών δυνάμει της αρχής της δικονομικής αυτονομίας τους [32]. Αφετέρου, η επέκταση της ισχύος του δεδικασμένου σε τρίτους θα ήταν κατάλληλη να εξασφαλίσει τη μη δεσμευτική ισχύ της ρήτρας σε κάθε συμβατική σχέση. Η επιλογή του πλέον κατάλληλου και αποτελεσματικού μέσου, δεδομένων των ιδιαιτεροτήτων του εκάστοτε εθνικού νομικού συστήματος, απόκειται εν τέλει στη διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών. Συναφώς, όσον αφορά την αποτελεσματικότητα του μέσου που θα επιλέξουν, τα κράτη μέλη διαθέτουν προνόμιο εκτιμήσεως.

54. Ωστόσο, τα κράτη μέλη δεν απαλλάσσονται από την υποχρέωση λήψεως άλλων μέτρων, εφόσον αποδειχθεί οριστικά η αναποτελεσματικότητα ενός εργαλείου του εθνικού δικαίου [33]. Επιπλέον, πρέπει να τονισθεί ότι το περιθώριο εκτιμήσεως που διαθέτουν τα κράτη μέλη δεν είναι σε καμία περίπτωση απεριόριστο. Τουναντίον, το κράτος μέλος μπορεί να ασκεί αυτήν την ευχέρεια μόνον εντός των γενικών ορίων του δικαίου της Ένωσης, το οποίο εν τέλει σημαίνει ότι οι υπέρμετρες παρεμβάσεις δεν αντιβαίνουν μόνο στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, αλλά και στην αρχή της αναλογικότητας κατά το δίκαιο της Ένωσης [34]. Η ρητή μνεία του κριτηρίου της «καταλληλότητας» των μέσων στο άρθρο 7 της οδηγίας καθιστά πρόδηλο ότι η αρχή της αναλογικότητας αποτελεί επιπλέον σημαντικό νομικό κανόνα βάσει του οποίου πρέπει να εκτιμάται αν το εκάστοτε μέσο συνάδει με το δίκαιο της Ένωσης.

ii) Η συμβατότητα του *erga omnes* αποτελέσματος των εθνικών αναγνωριστικών αποφάσεων

55. Αφού παρουσιάστηκαν τα βασικά σημεία της ρυθμίσεως περί της διαδικασίας αφηρημένου ελέγχου κατά το άρθρο 7, παράγραφος 2, πρέπει να εξετασθεί, ακολούθως, αν η οδηγία 93/13 αποκλείει εθνική ρύθμιση όπως η επίμαχη εν προκειμένω, η οποία προβλέπει ότι οι αναγνωριστικές αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων παράγουν έννομο αποτέλεσμα όχι μόνον ως προς τους διαδίκους της συγκεκριμένης διαδικασίας, αλλά και έναντι όλων (*erga omnes*) όσοι συμβάλλονται με τον επαγγελματία.

29 — Βλ. Augsberg, I., «Europäisches Verwaltungsorganisationsrecht und Vollzugsformen», *Verwaltungsrecht der Europäischen Union* (επιμέλεια: Jörg Philipp Terhechte), Μπάντεν-Μπάντεν 2011, § 6, σημείο 21, σ. 219. Κατά τον Galetta, D. U., *Procedural Autonomy of EU Member States: Paradise Lost?*, Χαϊδελβέργη 2011, σ. 11, η δικονομική αυτονομία των κρατών μελών οφείλεται στο γεγονός ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν έχει καμία αρμοδιότητα στο πεδίο του δικονομικού δικαίου. Εντούτοις, οι αρχές του effet utile καθώς και του άμεσου αποτελέσματος του δικαίου της Ένωσης καθιστούν δυνατή τη χρήση του δικονομικού δικαίου των κρατών μελών από τον νομοθέτη της Ένωσης προς επίτευξη των σκοπών του.

30 — Συναφώς, Pfeiffer, T., όπ.π. (υποσημείωση 11), άρθρο 7, σημείο 3, σ. 2.

31 — Απόφαση Asturcom Telecomunicaciones (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 6).

32 — Όπ.π., σκέψη 38.

33 — Βλ. Paisant, G., όπ.π. (υποσημείωση 15), II-10057, ο οποίος επισημαίνει την απαίτηση αποτελεσματικότητας κατά το άρθρο 7, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 93/13.

34 — Βλ. Pfeiffer, T., όπ.π. (υποσημείωση 11), άρθρο 7, σημείο 3, σ. 2.

56. Συναφώς, πρέπει να εξετασθεί, καταρχάς, το ζήτημα της συμβατότητας εθνικής ρυθμίσεως με το κριτήριο της «αποτελεσματικότητας», λαμβάνοντας υπόψη ότι, βάσει των ανωτέρω επισημάνσεων, ο εθνικός νομοθέτης πρέπει να διαθέτει αρκούντως ευρεία ευχέρεια κατά τη διαμόρφωση του οικείου αστικού δικονομικού δικαίου.

57. Η δικαστική αναγνώριση της ακυρότητας καταχρηστικής ρήτρας, η οποία ασκεί επιρροή σε όλες τις συμβάσεις που ο εναγόμενος επαγγελματίας έχει συνάψει με καταναλωτές, συμβάλλει αντικειμενικώς ώστε να παύσει η χρησιμοποίηση της εν λόγω ρήτρας στις συναλλαγές. Πράγματι, το *erga omnes* αποτέλεσμα το οποίο παράγει αυτή η απόφαση καταργεί διά μιας την επίμαχη ρήτρα από όλες τις συμβάσεις στις οποίες περιλαμβάνεται, χωρίς να αποκλείει τη δυνατότητα των μεμονωμένων καταναλωτών να την προσβάλουν και οι ίδιοι ενώπιον δικαστηρίου. Η αναγνώριση της ακυρότητας της ρήτρας συνιστά και μία από τις βαρύτερες έννομες συνέπειες που μπορούν να προβλεφθούν δικονομικώς. Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζεται η μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο της απαιτήσεως του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας —η μη δεσμευτικότητα της επίμαχης ρήτρας για τους καταναλωτές. Επίσης, λόγω της σημαντικής εμβέλειας αυτής της αποφάσεως μπορεί να γίνει δεκτό ότι λειτουργεί, επιπροσθέτως, κατά τρόπο αποτρεπτικό ως προς τους λοιπούς επαγγελματίες οι οποίοι επιθυμούν να χρησιμοποιήσουν παρόμοιες ρήτρες στις συναλλαγές. Κατά συνέπεια, η επίμαχη εν προκειμένω εθνική ρύθμιση συμβάλλει καταλλήλως και στη μακροπρόθεσμη προστασία των καταναλωτών.

58. Επομένως, η εν λόγω εθνική ρύθμιση πληροί την προϋπόθεση της «αποτελεσματικότητας» κατά το άρθρο 7, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13.

59. Η εθνική ρύθμιση συνιστά, επίσης, κατάλληλο μέσο προκειμένου να πάψει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών «στις συμβάσεις που συνάπτονται από έναν επαγγελματία με καταναλωτές» (άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας). Σε κάθε περίπτωση, δεν υφίστανται ενδείξεις ότι αυτή η ρύθμιση θα μπορούσε να προσβάλλει κατά τρόπο δυσανάλογο θεμελιώδη δικαιώματα τα οποία προστατεύονται κατά το δίκαιο της Ένωσης και, ως εκ τούτου, να καταστεί ακατάλληλο μέσο προστασίας των καταναλωτών. Ειδικότερα, στο πλαίσιο της διαδικασίας εκδόσεως αναγνωριστικής αποφάσεως, οι μη μετέχοντες επαγγελματίες δεν υπόκεινται σε δυσανάλογες έννομες συνέπειες χωρίς δικαίωμα ακροάσεως. Όντως, κατά τις εθνικές διατάξεις οι οποίες παρατίθενται στα σημεία 11 επ. των παρουσών προτάσεων και ιδίως κατά το άρθρο 209/Β, παράγραφος 2, του αστικού κώδικα, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η διάταξη περί μη δεσμευτικότητας αφορά συγκεκριμένα μόνον τον εναγόμενο επαγγελματία. Το *erga omnes* αποτέλεσμα αυτής της αποφάσεως δεν εφαρμόζεται αδιακρίτως έναντι οποιουδήποτε άλλου επαγγελματία ο οποίος χρησιμοποιεί παρόμοια ρήτρα ενώ ουδόλως μετείχε στη διαδικασία αναγνωρίσεως της μη δεσμευτικής ισχύος της ρήτρας.

60. Σε αντίθετη περίπτωση, θα εγείρονταν έντονες αμφιβολίες από απόψεως δικονομικού δικαίου και προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων: συγκεκριμένα, το *erga omnes* αποτέλεσμα δεν θα συμβιβαζόταν με τις αρχές της δίκαιης δίκης όσον αφορά τους μη μετέχοντες στη διαδικασία, εάν αυτοί στερούνταν κάθε δυνατότητας να λάβουν θέση πριν από την έκδοση αποφάσεως σχετικής με την εκ μέρους τους χρησιμοποίηση καταχρηστικής ρήτρας στις συναλλαγές. Το δικαίωμα ακροάσεως, ως έκφραση του κράτους δικαίου και ως γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης η οποία αναγνωρίζεται στη νομολογία του Δικαστηρίου[35], δεν θα διασφαλιζόταν δεόντως εάν το *erga omnes* αποτέλεσμα αφορούσε αδιακρίτως και τους μη μετέχοντες στη διαδικασία και, επομένως, η σχετική εθνική ρύθμιση δεν θα συνιστούσε κατάλληλο μέσο κατά την έννοια του άρθρου 7 της οδηγίας. Συναφώς όμως πρέπει να υπογραμμισθεί ότι το ζήτημα της συμβατότητας με τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνει το δίκαιο της Ένωσης τίθεται μόνο στον βαθμό που το *erga omnes* αποτέλεσμα των εθνικών αποφάσεων καταλέγεται μεταξύ των μέσων τα οποία εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13.

35 — Βλ. αποφάσεις της 4ης Ιουλίου 1963, 32/62, Alves (Συλλογή τόμος 1954-1964, σ. 907), της 26ης Ιουνίου 1980, 136/79, National Panasonic (Συλλογή τόμος 1980/ΙΙ, σ. 347, σκέψη 21), και της 14ης Μαΐου 1998, C-48/96 P, Windpark Groothusen (Συλλογή 1998, σ. I-2873, σκέψη 47).

Αντιθέτως, δεν εγείρονται αμφιβολίες σχετικά με *erga omnes* αποτέλεσμα που αποβαίνει προς το συμφέρον μη μετεχόντων στη διαδικασία. Σε κάθε περίπτωση, δεδομένου ότι από τα στοιχεία τα οποία υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο δεν προκύπτει προσβολή των θεμελιωδών δικονομικών δικαιωμάτων, πρέπει να γίνει δεκτό ότι πληρούται και το κριτήριο της «καταλληλότητας».

61. Από όλες τις ανωτέρω σκέψεις προκύπτει ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 7, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 93/13 δεν αποκλείουν εθνική ρύθμιση που προβλέπει ότι καταχρηστική συμβατική ρήτρα συγκεκριμένου επαγγελματία, η οποία αποτελεί μέρος συμβάσεως συναφθείσας με καταναλωτές, δεν πρέπει να δεσμεύει τον καταναλωτή εφόσον έχει κηρυχθεί άκυρη από εθνικό δικαστήριο κατόπιν ασκήσεως αγωγής από φορέα οριζόμενο και εξουσιοδοτημένο εκ του νόμου.

iii) Η συμβατότητα των αγωγών παραλείψεως

62. Με το δεύτερο σκέλος του ερωτήματός του το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσία να διευκρινισθεί αν η οδηγία 93/13 αποκλείει εθνική ρύθμιση που αναγνωρίζει το δικαίωμα φορέα οριζομένου και εξουσιοδοτημένου εκ του νόμου να ασκεί αγωγή με αίτημα την παράλειψη της χρήσεως ρητρών των οποίων ο καταχρηστικός χαρακτήρας έχει ήδη αναγνωρισθεί δικαστικώς.

63. Κατ' αρχάς, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι η οδηγία 93/13 —εξαιρουμένης της δυνατότητας εκ των προτέρων ελέγχου των γενικών όρων που χρησιμοποιούνται σε δεδομένο οικονομικό τομέα, η οποία αναφέρεται στην εικοστή τέταρτη αιτιολογική σκέψη— δεν απαγορεύει στα κράτη μέλη να διαμορφώνουν το οικείο δικονομικό δίκαιο κατά τρόπο ο οποίος να καθιστά δυνατή τη λήψη προληπτικών μέτρων με σκοπό τον αποκλεισμό της χρήσεως καταχρηστικών ρητρών στις συναλλαγές. Τουναντίον, ισχύει μάλλον το αντίθετο, όπως προκύπτει από την ερμηνεία του άρθρου 7, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13.

64. Αφενός, αυτή η διάταξη της οδηγίας προβλέπει ότι τα άτομα και οι οργανισμοί πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να προσφύγουν ενώπιον δικαστηρίων, τα οποία να αποφαίνονται μεν αν οι συμβατικές ρήτρες είναι καταχρηστικές αλλά να «εφαρμόζουν [και] τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα για να πάψει η χρησιμοποίηση των ρητρών αυτών». Βάσει του συγκεκριμένου ρυθμιστικού περιεχομένου πρέπει να γίνει δεκτό ότι στην αόριστη νομική έννοια του «μέσου» στο πλαίσιο αυτής της ρυθμίσεως εμπίπτουν οι αποφάσεις τόσο δικαστηρίων όσο και διοικητικών αρχών, οι οποίες προβλέπονται κατά το δικονομικό δίκαιο της εκάστοτε εθνικής έννομης τάξεως και εκδίδονται κατόπιν αιτήσεως ή αυτεπαγγέλτως με σκοπό την προστασία των καταναλωτών. Από το γράμμα της εν λόγω διατάξεως της οδηγίας προκύπτει ότι ο συντάκτης της οδηγίας διακρίνει ανάμεσα σε δύο κατηγορίες υπερατομικής έννομης προστασίας οι οποίες αλληλοσυμπληρώνονται. Στην πρώτη κατηγορία εμπίπτει η διαδικασία αναγνωρίσεως του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας, ενώ η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει όλα τα υπόλοιπα «κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα» τα οποία θεσπίζουν τα κράτη μέλη.

65. Αφετέρου, κατά την εν λόγω διάταξη της οδηγίας, τα σχετικά μέτρα πρέπει να στρέφονται κατά των καταχρηστικών ρητρών «που έχουν συνταχθεί με σκοπό τη γενικευμένη χρήση». Επομένως, αρκεί ο συντάκτης της ρήτρας να σκοπεί στην ενδεχόμενη χρήση της. Δεν είναι αναγκαίο, δηλαδή, η γενικευμένη χρήση της ρήτρας να έχει προσχεδιασθεί κατά τρόπο συγκεκριμένο και βέβαιο [36]. Αυτή η διάταξη της οδηγίας έχει ως σκοπό να παράσχει δυνατότητα έννομης προστασίας στους εν δυνάμει

36 — Βλ. Pfeiffer, T., όπ.π. (υποσημείωση 11), άρθρο 7, σημείο 9, σ. 3.

θιγόμενους ενόψει μελλοντικών παραβιάσεων του δικαίου. Η διατύπωση αυτής της διατάξεως («με σκοπό») σε αρκετές γλώσσες[37] επιβεβαιώνει αυτήν την ερμηνεία. Υποδεικνύει, δηλαδή, τη λήψη προληπτικών μέτρων προκειμένου να αποκλείσει τη μελλοντική χρησιμοποίηση από τον επαγγελματία συγκεκριμένης καταχρηστικής ρήτρας στις συναλλαγές.

66. Τα δεδομένα αυτά καθιστούν πρόδηλο ότι η πρόβλεψη της δυνατότητας ασκήσεως αγωγών παραλείψεως δεν είναι μόνο σύμφωνη προς το δίκαιο της Ένωσης, αλλά και αναγκαία από δικονομικής απόψεως για την επίτευξη του σκοπού της οδηγίας[38]. Η υπερατομική έννομη προστασία, η θέσπιση της οποίας επιβάλλεται στα κράτη μέλη από το άρθρο 7 της οδηγίας 93/13, δεν θα ήταν πλήρης, λαμβάνοντας υπόψη το πνεύμα και τον σκοπό της εν λόγω διατάξεως, εάν επέτρεπε μόνον την κατάργηση υφιστάμενης καταχρηστικής ρήτρας σε δεδομένη χρονική στιγμή χωρίς να παρέχει τη δυνατότητα γενικής απαγορεύσεως της χρήσεως αυτής της ρήτρας, καθώς και λήψης μέτρων για την επιβολή αυτής της απαγορεύσεως σε περίπτωση μη συμμορφώσεως.

67. Αναγνωρίζοντας αυτήν την ανάγκη, ο νομοθέτης της Ένωσης εξέδωσε την οδηγία 2009/22/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Απριλίου 2009, περί των αγωγών παραλείψεως στον τομέα της προστασίας των συμφερόντων των καταναλωτών[39]. Η οδηγία αυτή, η οποία κατάργησε την επανειλημμένως τροποποιηθείσα προγενέστερη οδηγία 98/27/ΕΚ[40] με έναρξη ισχύος από τις 29 Δεκεμβρίου 2009, έχει ως αντικείμενο την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με τις αγωγές παραλείψεως για την προστασία των συλλογικών συμφερόντων των καταναλωτών, που περιλαμβάνονται στις οδηγίες οι οποίες απαριθμούνται στο παράρτημα Ι. Με τον τρόπο αυτό πρέπει να εξασφαλισθεί η εύρυθμη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς. Συναφώς, πρέπει να τονισθεί ότι στις οδηγίες οι οποίες απαριθμούνται στο παράρτημα Ι αυτής της οδηγίας συγκαταλέγεται και η επίμαχη εν προκειμένω οδηγία 93/13. Η οδηγία 2009/22 συμπληρώνει τη δικονομική προστασία την οποία παρέχει το άρθρο 7, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13[41].

68. Κατά το άρθρο 3, της οδηγίας 2009/22, προς άσκηση αγωγής νομιμοποιούνται «οι οργανισμοί ή οργανώσεις που έχουν δεόντως συσταθεί σύμφωνα με τη νομοθεσία κράτους μέλους και έχουν έννομο συμφέρον να επιβάλλουν την τήρηση των διατάξεων περί προστασίας των καταναλωτών». Δεδομένου ότι αυτή η διάταξη συμπίπτει σε μεγάλο βαθμό με τη διάταξη του άρθρου 7, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι και οι οργανώσεις προστασίας καταναλωτών όπως η ενάγουσα της κύριας δίκης νομιμοποιούνται, καταρχήν, να ασκήσουν αγωγή παραλείψεως, εφόσον πληρούν τις απαιτούμενες προϋποθέσεις κατά το εθνικό δίκαιο κάθε κράτους μέλους.

69. Εξετάζοντας την επίμαχη εθνική ρύθμιση, όπως παρουσιάζεται στο δεύτερο σκέλος του ερωτήματος, υπό το πρίσμα των ανωτέρω επισημάνσεων, συνάγεται το συμπέρασμα ότι πληροί αντικειμενικώς την προϋπόθεση της «αποτελεσματικότητας», καθόσον παρέχει τη δυνατότητα σε άτομα και οργανισμούς που έχουν έννομο συμφέρον για την προστασία των καταναλωτών να ζητούν τη δικαστική αναγνώριση της ακυρότητας ρήτρας και την παράλειψη της χρήσεώς της από συγκεκριμένο επαγγελματία, προτού αυτός χρησιμοποιήσει την καταχρηστική συμβατική ρήτρα στις συναλλαγές. Η έγκαιρη παρέμβαση του εθνικού δικαστηρίου το οποίο είναι αρμόδιο για την άσκηση

37 — Επί παραδείγματι, στη γερμανική («im Hinblick auf»), στη γαλλική («en vue de»), στην ισπανική («con vistas a»), στην πορτογαλική («com vista a») και στη δανική γλώσσα («med henblik på»).

38 — Στην «Έκθεση της Επιτροπής για την εφαρμογή της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές» [COM(2000) 248 τελικό, σ. 26], η Επιτροπή επισημαίνει ότι οι αγωγές παραλείψεως ενώπιον δικαστηρίου εμπίπτουν στο σύνηθες σύστημα για την κατάργηση των καταχρηστικών ρητρών. Ο Fornage, A.-C., όπ.π. (υποσημείωση 17), σ. 380, παραπέμπει στο γράμμα του άρθρου 7 και στην εικοστή τρίτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 93/13 και υποστηρίζει, επίσης, ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να παρέχουν τη δυνατότητα ασκήσεως αγωγών παραλείψεως στις ενώσεις καταναλωτών προς το συμφέρον των καταναλωτών.

39 — ΕΕ L 110, σ. 30.

40 — Οδηγία 98/27/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 19ης Μαΐου 1998, περί των αγωγών παραλείψεως στον τομέα της προστασίας των συμφερόντων των καταναλωτών (ΕΕ L 166, σ. 51).

41 — Συναφώς, Stuyck, J., «Public and Private Enforcement in Consumer Protection: General Comparison EU-USA», *New Frontiers of Consumer Protection — The Interplay Between Private and Public Enforcement*, Οξφόρδη 2009, σ. 78.

αφηρημένου ελέγχου εξασφαλίζει ότι η επίμαχη ρήτρα δεν θα περιληφθεί σε συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές. Επιπλέον, η εκ του νόμου δυνατότητα αναγνωρίσεως της ακυρότητας και επιβολής αυτής της έννομης συνέπειας ως προς όλες τις μελλοντικές συμβατικές σχέσεις του επαγγελματία έχει το πλεονέκτημα ότι αποκλείει το ενδεχόμενο να χρησιμοποιηθεί εκ νέου ρήτρα η οποία έχει ήδη κριθεί ως καταχρηστική. Εάν προβλέπονταν μάλιστα σοβαρές κυρώσεις σε περίπτωση μη συμμορφώσεως προς τη διαταγή παραλείψεως, όπως συμβαίνει συχνά στο δικονομικό δίκαιο, η αγωγή παραλείψεως θα συνιστούσε ακόμη ισχυρότερο όπλο κατά των καταχρηστικών ρητρών.

70. Χάριν πληρότητας, πρέπει να επισημανθεί ότι η επίμαχη εθνική ρύθμιση δεν προβλέπει καμία διαδικασία παρόμοια με την εκ των προτέρων έγκριση κατά την έννοια της εικοστής τέταρτης αιτιολογικής σκέψεως, καθόσον η χρησιμοποίηση συγκεκριμένης ρήτρας δεν εξαρτάται από προηγούμενη δικαστική ή διοικητική έγκριση. Αντιθέτως, η απόφαση για την κίνηση της διαδικασίας αφηρημένου ελέγχου απόκειται αποκλειστικώς στα άτομα και τους φορείς που νομιμοποιούνται να ασκήσουν αγωγή κατά το άρθρο 7, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13.

71. Δεν υφίστανται, επίσης, ενδείξεις ότι αυτή η εθνική ρύθμιση θα μπορούσε να προσβάλλει κατά τρόπο δυσανάλογο θεμελιώδη δικαιώματα τα οποία προστατεύονται κατά το δίκαιο της Ένωσης, με αποτέλεσμα να μην πληροί εν τέλει την προϋπόθεση της «καταλληλότητας». Εν τω μεταξύ, οι αμφιβολίες οι οποίες εγείρονται όσον αφορά το *erga omnes* αποτέλεσμα σε βάρος επαγγελματιών που δεν μετέχουν στη διαδικασία, όπως αναπτύσσονται ανωτέρω στα σημεία 59 επ. των παρουσών προτάσεων, ισχύουν αντίστοιχα και εν προκειμένω. Καθόσον πληρούται και αυτό το κριτήριο, πρέπει να γίνει δεκτή η συμβατότητα της εθνικής ρυθμίσεως με την οδηγία 93/13.

72. Επομένως, στο δεύτερο σκέλος του ερωτήματος πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 7, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 93/13 δεν αποκλείουν εθνική ρύθμιση που προβλέπει ότι, σε περίπτωση ασκήσεως ομαδικής αγωγής, εάν εκδοθεί απόφαση υπέρ καταναλωτών οι οποίοι δεν είναι διάδικοι, ή διαταχθεί η απαγόρευση χρησιμοποιήσεως καταχρηστικού γενικού συμβατικού όρου, η εν λόγω καταχρηστική ρήτρα, η οποία αποτελεί μέρος συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, δεν δεσμεύει ούτε στο μέλλον τους οικείους καταναλωτές έναντι του εναγόμενου επαγγελματία.

iv) Η επιστροφή των δαπανών και εξόδων που επιβλήθηκαν

73. Ένα επιπλέον ερώτημα το οποίο δεν υποβλήθηκε μεν ως προδικαστικό ερώτημα, αλλά το αιτούν δικαστήριο θα επιθυμεί ασφαλώς να δοθεί απάντηση σε αυτό, όπως προκύπτει από το περιεχόμενο της διατάξεως περί παραπομπής, συνίσταται στο αν συνάδει με την οδηγία 93/13 εθνική ρύθμιση που προβλέπει ότι οι καταναλωτές οι οποίοι δεν είναι διάδικοι μπορούν να ζητήσουν την επιστροφή των δαπανών και εξόδων που επιβλήθηκαν από τον παρέχοντα υπηρεσίες δυνάμει της καταχρηστικής ρήτρας. Το αιτούν δικαστήριο διατύπωσε το ερώτημα αυτό κατά τρόπο ώστε να αποσαφηνισθεί εάν οι καταναλωτές οι οποίοι δεν είναι διάδικοι μπορούν να επικαλούνται τις διατάξεις της οδηγίας 93/13 προκειμένου να προβάλουν σχετικό αίτημα επιστροφής.

74. Κατά την εκτίμησή μου, πρέπει να δοθεί αρνητική απάντηση στο ερώτημα αυτό όπως διατυπώθηκε, καθόσον το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 ορίζει μόνον ότι καταχρηστική ρήτρα δεν πρέπει να «δεσμεύει» τους καταναλωτές και ότι επιβάλλεται ο καθορισμός των σχετικών «όρων» της εθνικής νομοθεσίας. Τούτο σημαίνει ότι η μεταφορά της διατάξεως περί μη δεσμευτικότητας στο εσωτερικό δίκαιο απόκειται από νομοτεχνικής απόψεως στα κράτη μέλη. Αντιθέτως, η οδηγία δεν ρυθμίζει ενδεχόμενες αξιώσεις των καταναλωτών περί επιστροφής παροχών οι οποίες καταβλήθηκαν χωρίς νόμιμη αιτία στον επαγγελματία δεδομένης της μερικής ακυρότητας της συμβατικής συμφωνίας με τους καταναλωτές. Οι αξιώσεις επιστροφής έχουν ως σκοπό την ανατροπή περιουσιακών μεταβιβάσεων οι οποίες εκτελέσθηκαν εγκύρως, αλλά στερούνται νόμιμης αιτίας. Με τον τρόπο αυτό επιδιώκεται η προσαρμογή της περιουσιακής καταστάσεως στο νόμιμο

καθεστώς. Επομένως, ο σκοπός των αξιώσεων επιστροφής είναι κατ' ουσία πολύ ευρύτερος από αυτόν του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13. Συγκεκριμένα, το νομοθετικό αντικείμενο αυτής της ρυθμίσεως περιορίζεται αποκλειστικώς στο να εξασφαλίσει ότι οι καταχρηστικές ρήτρες δεν παράγουν υποχρεώσεις για τους καταναλωτές.

75. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό δεν διαφέρει υπό το πρίσμα των απαιτήσεων της υπερατομικής έννομης προστασίας ως προς τις οποίες εφαρμόζεται επίσης η εν λόγω διάταξη της οδηγίας λόγω της γενικής ισχύος της. Βεβαίως, το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας επιτάσσει την εφαρμογή κατάλληλων και αποτελεσματικών μέσων προκειμένου να πάψει η χρησιμοποίηση καταχρηστικών ρητρών. Ωστόσο, δεν επιβάλλει προσαρμογή της περιουσιακής καταστάσεως στο νόμιμο καθεστώς. Αντιθέτως, τούτο συνιστά αντικείμενο ρυθμίσεως στο πλαίσιο του εθνικού δικαίου.

76. Δεδομένου ότι η εθνική νομοθεσία απονέμει στους καταναλωτές περισσότερα δικαιώματα από αυτά που προβλέπει η οδηγία 93/13, πρέπει να εξετασθεί η δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 8 της οδηγίας. Κατά τη διάταξη αυτή, τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίζουν ή διατηρούν στον τομέα που διέπεται από την οδηγία αυστηρότερες διατάξεις σύμφωνες προς τη Συνθήκη, για να εξασφαλίζεται μεγαλύτερη προστασία του καταναλωτή. Η εκ του νόμου αναγνώριση δικαιώματος επιστροφής των δαπανών και εξόδων, που επιβλήθηκαν από παρέχοντα υπηρεσίες δυνάμει καταχρηστικής ρήτρας, συμβάλλει αναμφίβολα στην προστασία των καταναλωτών. Επιπλέον, πρόκειται για εθνική ρύθμιση η οποία επηρεάζει τον τομέα των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές, ο οποίος εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13. Τέλος, εφόσον δεν εγείρεται καμία αμφιβολία ως προς το αν συνάδει η εν λόγω εθνική ρύθμιση με το πρωτογενές δίκαιο, πρέπει να γίνει δεκτό ότι αυτή εφαρμόζει κατά τρόπο σύμφωνο προς το δίκαιο της Ένωσης τη δυνατότητα που παρέχει το άρθρο 8 της οδηγίας. Επομένως, η οδηγία 93/13 δεν απαγορεύει εθνική ρύθμιση αυτού του είδους.

Β — *Επί του δεύτερου προδικαστικού ερωτήματος*

77. Κατά εύλογη ερμηνεία, το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα διακρίνεται σε δύο διαφορετικές θεματικές ενότητες. Καταρχάς, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να αποσαφηνισθεί αν μπορεί να θεωρηθεί καταχρηστική, κατά την έννοια της οδηγίας 93/13, συμβατική ρήτρα δυνάμει της οποίας ο επαγγελματίας μπορεί να τροποποιεί μονομερώς τους όρους της συμβάσεως χωρίς να περιγράφει σαφώς τον τρόπο διακυμάνσεως της τιμής και χωρίς να αναφέρει σχετική βάσιμη αιτιολογία στη σύμβαση. Εάν δοθεί καταφατική απάντηση σε αυτό το ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινισθεί, περαιτέρω, αν το εθνικό δίκαιο μπορεί να προβλέπει την ipso iure ακυρότητα αυτής της συμβατικής ρήτρας. Για λόγους σαφήνειας, αμφότερες οι θεματικές ενότητες πρέπει να εξετασθούν ξεχωριστά και με τη σειρά.

1. Η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα της επίμαχης, εν προκειμένω, ρήτρας

α) Το αντικείμενο του ελέγχου της ουσίας

78. Πριν από την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα της ρήτρας, το εθνικό δικαστήριο πρέπει να διαπιστώσει αν επί της εν λόγω ρήτρας δύναται να ασκηθεί εν γένει έλεγχος ουσίας κατά το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13. Συναφώς, πρέπει να ληφθεί υπόψη η απόφαση Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid[42], στην οποία το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η ρύθμιση αυτή δεν ορίζει το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13, αλλά αφορά «αποκλειστικώς τον προσδιορισμό των λεπτομερειών και της εκτάσεως του ελέγχου της ουσίας των συμβατικών ρητρών, οι οποίες, χωρίς να έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως, περιγράφουν τις κύριες παροχές των

42 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 19.

συμβάσεων που συνάπτονται μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή»[43]. Κατά το άρθρο 4, παράγραφος 2, «η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών δεν αφορά ούτε τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της συμβάσεως ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό».

79. Υπό το πρίσμα των ανωτέρω επισημάνσεων και λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι η εναγομένη της κύριας δίκης επέβαλλε στους πελάτες της χρεώσεις όσον αφορά τη δαπάνη συναλλαγής για την καταβολή μέσω εντολής πληρωμής, θα μπορούσε να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η επίμαχη πρακτική επηρεάζει μόνον την τιμή ως κύρια συμβατική υποχρέωση, η οποία, κατά το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, υπόκειται σε έλεγχο ουσίας μόνον εάν η επίμαχη ρήτρα δεν είναι διατυπωμένη κατά τρόπο σαφή και κατανοητό. Η προσέγγιση αυτή όμως δεν λαμβάνει υπόψη ότι το βασικό αντικείμενο της προκειμένης διαφοράς δεν αφορά τόσο το καθαυτό ύψος της δαπάνης όσο το δικαίωμα της εναγομένης της κύριας δίκης να τροποποιεί μονομερώς τους συμβατικούς όρους οι οποίοι αφορούν την παροχή συγκεκριμένων υπηρεσιών. Συνεπώς, το υπό εξέταση ζήτημα αποδεικνύεται πιο περίπλοκο από την αρχική προσέγγιση. Στην πραγματικότητα, επιβάλλεται να εκτιμηθεί βάσει της οδηγίας 93/13 συγκεκριμένη διαδικασία τροποποιήσεως της συμβάσεως, η οποία εν δυνάμει μπορεί να θίξει σε σημαντικό βαθμό τα συμφέροντα των καταναλωτών. Το γεγονός ότι το άρθρο 3, παράγραφος 1, σε συνδυασμό με το σημείο 1, στοιχείο ι', του παραρτήματος αφορά παρόμοια περίπτωση πρέπει να θεωρηθεί ως ένδειξη της βουλήσεως του συντάκτη της οδηγίας να υποβάλει τη διαδικασία μονομερούς τροποποιήσεως της συμβάσεως σε αυστηρότερη εκτίμηση βάσει της οδηγίας 93/13. Η εμβέλεια της ρυθμίσεως και οι συνέπειές της για τον καταναλωτή συνηγορούν υπέρ του αναγκαίου χαρακτήρα του ελέγχου της ουσίας. Κατόπιν τούτου, δεν πρέπει να υποβαθμίζεται η σημασία της σαφούς και κατανοητής διατυπώσεως της σχετικής ρήτρας ως προϋποθέσεως του ελέγχου της ουσίας, η οποία, κατά τη νομολογία, πρέπει να διαπιστωθεί αν πληρούται από το αρμόδιο εθνικό δικαστήριο[44].

β) Ο ενδεικτικός χαρακτήρας του καταλόγου και η κατανομή αρμοδιοτήτων

80. Όσον αφορά το βασικό ζήτημα του χαρακτηρισμού της επίμαχης εν προκειμένω ρήτρας ως καταχρηστικής, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι το άρθρο 3 της οδηγίας 93/13, λαμβάνοντας υπόψη την καλή πίστη και τη σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών όπως απορρέουν από τη σύμβαση, ορίζει μόνον κατά τρόπο αφηρημένο τα χαρακτηριστικά που καθιστούν καταχρηστική μια συμβατική ρήτρα η οποία δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως[45]. Στο πλαίσιο αυτό, το παράρτημα στο οποίο παραπέμπει το άρθρο 3, παράγραφος 3, της οδηγίας περιέχει ενδεικτικό και μη εξαντλητικό κατάλογο ρητρών[46] οι οποίες είναι δυνατόν να κηρυχθούν καταχρηστικές[47]. Ρήτρα περιλαμβανόμενη σ' αυτόν τον κατάλογο δεν πρέπει κατ' ανάγκη να θεωρείται καταχρηστική και αντιστρόφως, ρήτρα που δεν περιλαμβάνεται σ' αυτόν μπορεί, μολαταύτα, να κηρυχθεί καταχρηστική[48]. Ως εκ τούτου, μόνον το γεγονός ότι ρήτρα περιέχεται στον εν λόγω κατάλογο δεν σημαίνει υποχρεωτικώς ότι η ρήτρα αυτή είναι καταχρηστική.

43 — Όπ.π., σημείο 34.

44 — Βλ. απόφαση Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 19, σκέψη 32).

45 — Βλ. αποφάσεις Pannon GSM (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 5, σκέψη 37) και της 1ης Απριλίου 2004, C-237/02, Freiburger Kommunalbauten (Συλλογή 2004, σ. I-3403, σκέψη 20).

46 — Όπως προκύπτει από τη δέκατη έβδομη αιτιολογική σκέψη, για τις ανάγκες της παρούσας οδηγίας, ο κατάλογος των ρητρών που περιέχεται στο παράρτημα είναι, κατ' ανάγκην, ενδεικτικός και επομένως, δεκτικός προσθηκών, ή αυστηρότερης διατύπωσης ιδίως όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής αυτών των ρητρών, από τα κράτη μέλη στα πλαίσια της νομοθεσίας τους.

47 — Βλ. αποφάσεις Pannon GSM (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 5, σκέψη 38) και Freiburger Kommunalbauten (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 45, σκέψη 20).

48 — Βλ. αποφάσεις της 7ης Μαΐου 2002, C-478/99, Επιτροπή κατά Σουηδίας (Συλλογή 2002, σ. I-4147, σκέψη 20) και Freiburger Kommunalbauten (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 45, σκέψη 20).

81. Μολονότι κατά τη νομολογία επιβεβαιώνεται ο ενδεικτικός χαρακτήρας αυτού του στοιχείου, είναι αναγκαία η αυτοτελής και λεπτομερής εκτίμηση της σχετικής ρήτρας ως προς τον ενδεχόμενο καταχρηστικό χαρακτήρα της. Κατά το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας κρίνεται αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση και όλες οι κατά τον χρόνο συνάψεως της συμβάσεως περιστάσεις που ανάγονται στη σύναψη, καθώς και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της συμβάσεως ή άλλης συμβάσεως από την οποία αυτή εξαρτάται.

82. Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι από την πάγια, πλέον, νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι απόκειται στο εθνικό δικαστήριο να προσδιορίσει αν συμβατική ρήτρα συγκεντρώνει τα απαιτούμενα κριτήρια προκειμένου να χαρακτηρισθεί καταχρηστική κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13[49]. Τούτο σημαίνει, για τις ανάγκες της προκειμένης αίτησης εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως —όπως επισήμαναν στις γραπτές παρατηρήσεις τους όλοι οι μετέχοντες στη διαδικασία— ότι η εκτίμηση περί του καταχρηστικού χαρακτήρα της επίμαχης εν προκειμένω ρήτρας δεν απόκειται στο Δικαστήριο, αλλά στον εθνικό δικαστή.

83. Από τη νομολογία προκύπτει, επίσης, ότι το Δικαστήριο, κατά την άσκηση της αρμοδιότητάς του ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης, την οποία του αναθέτει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, δύναται να ερμηνεύσει τα γενικά κριτήρια τα οποία χρησιμοποίησε ο νομοθέτης της Ένωσης προκειμένου να ορίσει την έννοια της καταχρηστικής ρήτρας. Όπως διευκρινίσθηκε, εσχάτως, στην απόφαση Pénzügyi Lízing[50], σε αυτήν την ερμηνευτική αρμοδιότητα εμπίπτουν μεταξύ άλλων και οι περιπτώσεις καταχρηστικών ρητρών οι οποίες περιέχονται στο παράρτημα της οδηγίας 93/13. Αντιθέτως, δεν δύναται να αποφανθεί επί της εφαρμογής των γενικών αυτών κριτηρίων σε συγκεκριμένη ρήτρα, της οποίας ο έλεγχος πρέπει να στηριχθεί στα πραγματικά περιστατικά της υπό κρίση περιπτώσεως[51].

84. Από το προδικαστικό ερώτημα μπορεί να συναχθεί εμμέσως ότι, κατά το αιτούν δικαστήριο, η επίμαχη εν προκειμένω ρήτρα αντιστοιχεί σε μεγάλο βαθμό στην περίπτωση του σημείου 1, στοιχείο ι′, του παραρτήματος. Εν πάση περιπτώσει, αυτή η εκτίμηση δεν μπορεί να αμφισβητηθεί βάσει των στοιχείων που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο σχετικά με την υπό κρίση υπόθεση. Άλλωστε, όπως προκύπτει από τη δικογραφία[52] η εναγομένη της κύριας δίκης εφάρμοσε σταδιακά κατά τη χρονική περίοδο από τον Ιούνιο έως τον Οκτώβριο του 2008 την προσβαλλόμενη συναλλακτική πρακτική, η οποία συνίστατο στη χρέωση της δαπάνης συναλλαγής για την καταβολή μέσω εντολής πληρωμής, τροποποιώντας μάλιστα τους ΓΟΣ της. Συναφώς, δεν διευκρινίζεται μόνον εάν οι νέοι ΓΟΣ ίσχυαν αποκλειστικώς για τη σύναψη νέων συμβάσεων ή εφαρμόζονταν ομοίως για όλους τους πελάτες. Ελλείψει ακριβέστερων σχετικών πληροφοριών πρέπει στο εξής να γίνει δεκτό ότι ισχύει το δεύτερο. Η λογική εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών συνηγορεί, επίσης, υπέρ της απόψεως ότι ένας επαγγελματίας θα είχε μάλλον συμφέρον στην καθολική εφαρμογή των ΓΟΣ του στο σύνολο των συμβατικών σχέσεων με τους πελάτες του. Υπό το πρίσμα αυτό, στην περίπτωση της κύριας δίκης υφίσταται πράγματι εκ των υστέρων τροποποίηση συμβατικών όρων κατά την έννοια του σημείου 1, στοιχείο ι′, του παραρτήματος.

85. Δεδομένης της κατανομής αρμοδιοτήτων στο πλαίσιο της διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, το Δικαστήριο θα περιορισθεί στην ερμηνεία των συγκεκριμένων διατάξεων της οδηγίας βάσει της εκτιμήσεως του αιτούντος δικαστηρίου, λαμβάνοντας υπόψη κατ' ανάγκη και τα πραγματικά περιστατικά της υποθέσεως της κύριας δίκης προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στο προδικαστικό ερώτημα.

49 — Βλ. αποφάσεις Freiburger Kommunalbauten (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 45, σκέψη 25), Pannon GSM (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 5, σκέψη 43), Mostaza Claro (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 4, σκέψη 23) και της 9ης Νοεμβρίου 2010, C-137/08, Pénzügyi Lízing (Συλλογή 2010, σ. I-10847, σκέψεις 43 και 44).

50 — Απόφαση Pénzügyi Lízing (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 49, σκέψη 44).

51 — Βλ. αποφάσεις Freiburger Kommunalbauten (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 45, σκέψη 22), Pannon GSM (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 5, σκέψη 42), Mostaza Claro (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 4, σκέψη 22) και Pénzügyi Lízing (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 49, σκέψεις 43 και 44).

52 — Βλ. σ. 3 του υπομνήματος αντικρούσεως της εναγομένης της κύριας δίκης της 4ης Μαΐου 2009.

γ) Η ερμηνεία του περιεχομένου της επίμαχης ρήτρας

86. Σημείο αναφοράς της ερμηνείας αποτελεί η βασική διάταξη του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13. Ορίζει ότι ρήτρα συμβάσεως που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως θεωρείται καταχρηστική όταν, παρά την απαίτηση καλής πίστεως, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών όπως απορρέουν από τη σύμβαση. Όταν ο επαγγελματίας διατηρεί το δικαίωμα να τροποποιεί μονομερώς σημαντικά στοιχεία της συμβάσεως, μεταξύ των οποίων την τιμή και τα έξοδα εκτελέσεως της συμβάσεως, όπως στην περίπτωση της κύριας δίκης, τούτο μπορεί υπό ορισμένες συνθήκες να έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία καταστάσεως κατά την οποία ο καταναλωτής στερείται κάθε προστασίας έναντι της βουλήσεως του επαγγελματία, εφόσον δεν του αναγνωρίζεται σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, κατ' εξαίρεση, το δικαίωμα να αντιταχθεί στην τροποποίηση. Ο κίνδυνος δυσμενούς μεταχειρίσεως αυξάνεται ανάλογα προς τον βαθμό αοριστίας της επίμαχης ρήτρας όσον αφορά τις πτυχές της συμβάσεως οι οποίες μπορούν να τροποποιηθούν μονομερώς από τον επαγγελματία. Ρύθμιση αυτού του είδους μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα τη σημαντική μετατόπιση των συμβατικών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων σε βάρος του καταναλωτή, κατά παράβαση των απαιτήσεων της καλής πίστης. Τούτο ισχύει, ιδίως, όταν το δικαίωμα του επαγγελματία να τροποποιεί τη σύμβαση δεν περιορίζεται μόνο στις επιμέρους πτυχές της συμβάσεως, αλλά επεκτείνεται και στο βασικό αντικείμενό της. Αναγνωρίζοντας τους κινδύνους τους οποίους ενέχει αυτή η περίπτωση για τους καταναλωτές, ο νομοθέτης της οδηγίας την προέβλεψε κατά τρόπο γενικό στο σημείο 1, στοιχείο ι', του παραρτήματος.

87. Εντούτοις, δεν είναι καταχρηστικές όλες οι ρήτρες στις οποίες θεμελιώνεται δικαίωμα μονομερούς τροποποιήσεως της συμβάσεως, αλλά μόνον εκείνες που αναγνωρίζουν δικαίωμα τροποποιήσεως όταν είτε δεν απαιτείται να συντρέχει σοβαρός λόγος είτε ο επίμαχος λόγος τροποποιήσεως δεν περιλαμβάνεται στη ρήτρα. Στην περίπτωση της ρήτρας του σημείου 1, στοιχείο ι', του παραρτήματος, γίνεται δεκτό ότι ο καταναλωτής προστατεύεται επαρκώς, όταν ενημερώνεται εκ των προτέρων σχετικά με τη δυνατότητα και τις προϋποθέσεις τροποποιήσεως της συμβάσεως. Σοβαρός λόγος [triftiger Grund] δεν υφίσταται —όπως συνάγεται, ιδίως, εξ αντιδιαστολής προς τον σοβαρό λόγο [schwerwiegender Grund] στον οποίο αναφέρεται το σημείο 1, στοιχείο ζ'— μόνο σε περίπτωση πλήρους αδυναμίας τηρήσεως όλων των λεπτομερειών της περιγραφής της κύριας παροχής κατά τη σύμβαση. Αντιθέτως, επαρκεί κάθε αρκούντως σοβαρός, από νομικής απόψεως, λόγος ο οποίος αφορά την προβλεπόμενη από τη ρήτρα δυνατότητα τροποποιήσεως της περιγραφής της κύριας παροχής. Επομένως, πρέπει να υφίσταται λόγος βαρύνουσας νομικής σημασίας κατά την εκτίμηση των σχετικών συμφερόντων. Επίσης, ο λόγος της τροποποιήσεως πρέπει να ορίζεται ρητώς στη ρήτρα. Αν δεν ορίζεται ο λόγος, η ρήτρα θεωρείται ήδη, από τυπικής απόψεως, καταχρηστική. Περαιτέρω, η περιγραφή του λόγου πρέπει να είναι σαφής και κατανοητή για τον καταναλωτή. Αυτή η υποχρέωση απορρέει από το άρθρο 5 της οδηγίας 93/13 βάσει του οποίου όλες οι γραπτές ρήτρες πρέπει να συντάσσονται πάντοτε με σαφή και κατανοητό τρόπο. Συναφώς, κατά το γράμμα και το πνεύμα της περιπτώσεως του σημείου 1, στοιχείο ι', του παραρτήματος, δεν επαρκεί η απλή επανάληψη στη ρήτρα της έννοιας του σοβαρού λόγου, ο οποίος χρησιμοποιείται εν γένει κατά τη διατύπωση γενικών ρητρών. Αντιθέτως, ο πιθανός λόγος πρέπει να προσδιορίζεται κατά τρόπο αρκούντως συγκεκριμένο [53]. Όπως προκύπτει ευθέως από το προδικαστικό ερώτημα αυτή η προϋπόθεση δεν πληρούται προφανώς στην περίπτωση της κύριας δίκης και, ως εκ τούτου, συντρέχουν οι προϋποθέσεις χαρακτηρισμού της ρήτρας ως καταχρηστικής. Η τελική εκτίμηση όμως απόκειται στον καθ' ύλην αρμόδιο εθνικό δικαστή.

53 — Βλ. Pfeiffer, T., όπ.π. (υποσημείωση 11), παράρτημα, σημείο 91, σ. 17.

2. Επί της ipso iure ακυρότητας

α) Η προβλεπόμενη από το εθνικό δίκαιο έννομη συνέπεια της ακυρότητας

88. Όσον αφορά την εξέταση του επόμενου ζητήματος σχετικά με τη δυνατότητα του εθνικού δικαίου να προβλέπει την ipso iure ακυρότητα καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας, παραπέμπω καταρχάς στις επισημάνσεις μου στα σημεία 47 επ. των παρουσών προτάσεων.

89. Όπως αναλύω και στα εν λόγω σημεία, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 ορίζει μόνον ότι η επίμαχη ρήτρα δεν πρέπει «να δεσμεύει τους καταναλωτές», ενώ οι συνέπειες της αναγνωρίσεως του καταχρηστικού χαρακτήρα της προσδιορίζονται κατά το εθνικό δίκαιο. Αυτή η διάταξη της οδηγίας περιορίζεται στον καθορισμό του αποτελέσματος το οποίο πρέπει να εξασφαλίσουν τα κράτη μέλη κατά τη μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο, χωρίς όμως να ορίζει συγκεκριμένα αν η σχετική ρήτρα πρέπει να κηρυχθεί ανίσχυρη ή άκυρη. Αντιθέτως, τούτο απόκειται στο εθνικό δίκαιο. Ρύθμιση αυτού του είδους συνάδει και με τη νομική φύση της οδηγίας ως εργαλείου προσεγγίσεως των νομοθεσιών, το οποίο δεσμεύει δυνάμει του άρθρου 288 ΣΛΕΕ κάθε κράτος μέλος στο οποίο απευθύνεται όσον αφορά το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, αλλά αφήνει την επιλογή του τύπου και των μέσων στην αρμοδιότητα των εθνικών αρχών.

90. Υπό αυτές τις συνθήκες, η πρόβλεψη της ακυρότητας συνάδει, καταρχήν, με την οδηγία 93/13, καθόσον αποκλείει τα έννομα αποτελέσματα καταχρηστικής ρήτρας σε βάρος των καταναλωτών, εξυπηρετώντας τον σκοπό του άρθρου 6, παράγραφος 1 [54].

β) Επί του ipso iure αποτελέσματος της ακυρότητας

91. Όσον αφορά το ζήτημα της δυνατότητας του εθνικού νομοθέτη να προβλέπει ipso iure αποτέλεσμα της ακυρότητας καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας, πρέπει να ληφθεί υπόψη η νομολογία του Δικαστηρίου σε σχέση με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, η οποία θέτει σημαντικές προϋποθέσεις ως προς τις εθνικές διατάξεις περί μεταφοράς της οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη, προκειμένου να εξασφαλισθεί ο σκοπός προστασίας των καταναλωτών.

92. Πρέπει να υπομνησθεί, αφενός, η απόφαση Océano Grupo Editorial και Salvat Editores [55], στην οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι «ο επιδιωκόμενος με το άρθρο 6 της οδηγίας σκοπός δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί αν οι καταναλωτές ήσαν υποχρεωμένοι να επικαλούνται οι ίδιοι τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας, ενώ δεν θα μπορούσε να διασφαλισθεί αποτελεσματική προστασία του καταναλωτή παρά μόνον αν αναγνωριζόταν στον εθνικό δικαστή η ευχέρεια να εκτιμά αυτεπαγγέλτως παρόμοια ρήτρα» [56]. Αφετέρου, πρέπει να ληφθεί υπόψη και η απόφαση Pannon GSM [57], στην οποία το Δικαστήριο διευκρίνισε ως προς την προηγούμενη νομολογία ότι «αποκλείεται η ερμηνεία του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας υπό την έννοια ότι τυχόν καταχρηστική συμβατική ρήτρα δεν δεσμεύει τον καταναλωτή αποκλειστικά και μόνο στις περιπτώσεις κατά τις οποίες ο τελευταίος προέβαλε συναφώς ρητή αξίωση». Το Δικαστήριο θεμελίωσε αυτή τη θέση του

54 — Συναφώς, ο Ebers, M., όπ π. (υποσημείωση 10), σ. 405, υποστηρίζει ότι η πρόβλεψη της απόλυτης ακυρότητας καλύπτει τις απαιτήσεις της νομολογίας ενώ δεν ισχύει το ίδιο σε περίπτωση σχετικής ακυρότητας. Κατά τον συγγραφέα, άλλες εκδοχές, όπως η προστατευτική ακυρότητα (protective nullity), συνάδουν προφανώς με τη νομολογία του Δικαστηρίου, εφόσον ο καταναλωτής προστατεύεται ακόμη και όταν αδυνατεί να προσβάλει τον καταχρηστικό χαρακτήρα της ρήτρας είτε λόγω άγνοιας των δικαιωμάτων του, είτε λόγω ενδοιασμών ως προς την επίκληση αυτών των δικαιωμάτων (βλ., σχετικά με την αρχή της προστατευτικής ακυρότητας στο ιταλικό αστικό δίκαιο, Schurr, F., *Handbuch Italienisches Zivilrecht*, επιμέλεια: Bernhard Eccher/Francesco Schurr/Gregor Christandl, Βιέννη 2009, σ. 323, σκέψη 3/437).

55 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 4.

56 — Όπ.π., σκέψη 26.

57 — Απόφαση Pannon GSM (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 5).

επισημαίνοντας ότι «παρόμοια ερμηνεία θα απέκλειε το ενδεχόμενο ο εθνικός δικαστής να εκτιμά αυτεπαγγέλτως, στο πλαίσιο της εξετάσεως του παραδεκτού του αιτήματος που του υποβάλλεται και χωρίς ρητό αίτημα του καταναλωτή επί τούτου, τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας» [58].

93. Όπως ανέπτυξα και στις προτάσεις μου επί της υποθέσεως Pénzügyi Lízing [59], από τη νομολογία αυτή συνάγεται, πρώτον, ότι ο εθνικός δικαστής έχει καθήκον κατά το δίκαιο της Ένωσης να εκτιμά αυτεπαγγέλτως τις καταχρηστικές ρήτρες και, δεύτερον, ότι η μη δεσμευτική ισχύς καταχρηστικής ρήτρας πρέπει να παράγεται ipso iure [60]. Μόνον εάν πληρούνται αυτές οι προϋποθέσεις μπορεί να εξασφαλισθεί ότι δεν απαιτείται σχετική διαπλαστική ενέργεια εκ μέρους του καταναλωτή προκειμένου να αποκλεισθεί η δεσμευτική ισχύς της ρήτρας.

94. Συναφώς, τα κράτη μέλη έχουν την ευχέρεια να μεταφέρουν στην οικεία έννομη τάξη την υποχρέωση περί μη δεσμευτικής ισχύος καταχρηστικής ως προς τον καταναλωτή συμβατικής ρήτρας κατά τρόπο ο οποίος να την καθιστά ipso iure άκυρη.

Γ — *Σύνοψη των συμπερασμάτων*

95. Ολοκληρώνοντας, επιβάλλεται η σύνοψη των κυριότερων συμπερασμάτων τα οποία προέκυψαν από την παρούσα εξέταση των προδικαστικών ερωτημάτων.

96. Η εξέταση κατέστησε πρόδηλο ότι, βάσει της οδηγίας 93/13, η ένταξη της συλλογικής αγωγής στην έννομη τάξη των κρατών μελών δεν γίνεται απλώς δεκτή, αλλά συνιστά «αποτελεσματικό» και «κατάλληλο» εργαλείο της υπερατομικής έννομης προστασίας κατά την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 2, προκειμένου «να πάψει» η χρησιμοποίηση καταχρηστικών ρητρών στις συναλλαγές [61].

97. Μολονότι οι συγκεκριμένες απαιτήσεις του άρθρου 7 της οδηγίας 93/13 και ο προβλεπόμενος από τον νομοθέτη της Ένωσης ελάχιστος βαθμός εναρμονίσεως αναγνωρίζουν στα κράτη μέλη ευρεία ευχέρεια όσον αφορά τη διαμόρφωση του δικονομικού δικαίου τους, πρέπει να πληρούνται συγκεκριμένες προϋποθέσεις, ώστε να εξασφαλίζεται η επίτευξη του νομοθετικού σκοπού της προστασίας των καταναλωτών. Μεταξύ αυτών των προϋποθέσεων προβλέπεται και ότι συμβατική ρήτρα η οποία έχει κριθεί καταχρηστική δεν πρέπει να «δεσμεύ[ει]» τους καταναλωτές, κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1 [62]. Σε κάθε περίπτωση, τον σκοπό αυτόν εξυπηρετεί ρύθμιση κατά την οποία οι αναγνωριστικές αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων δεν παράγουν έννομα αποτελέσματα μόνον ως προς τους διαδίκους, αλλά και έναντι όλων (*erga omnes*) όσοι συμβάλλονται με τον επαγγελματία που χρησιμοποιεί τη ρήτρα [63]. Αναγκαίο δικονομικό μέσο για την επίτευξη του σκοπού της οδηγίας συνιστούν οι αγωγές παραλείψεως οι οποίες ρυθμίζονται ως προς τα βασικά χαρακτηριστικά τους και από την οδηγία 2009/22 [64].

98. Περαιτέρω, διαπιστώθηκε ότι ενδεχόμενες αξιώσεις των καταναλωτών όσον αφορά την επιστροφή δαπανών και εξόδων που επιβλήθηκαν δυνάμει καταχρηστικής ρήτρας δεν ρυθμίζονται από την οδηγία 93/13. Ωστόσο, η οδηγία 93/13 δεν απαγορεύει, καταρχήν, σχετική εθνική ρύθμιση [65]. Τέλος, από την παρούσα εξέταση προέκυψαν μεν πολύ σοβαρές ενδείξεις ότι η επίμαχη εν προκειμένω ρήτρα

58 — Όπ.π., σκέψη 24.

59 — Προτάσεις της 6ης Ιουλίου 2010 στην υπόθεση Pénzügyi Lízing (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 49, σημείο 105).

60 — Βλ. Heinig, J., «Die AGB-Kontrolle von Gerichtsstandsklauseln – zum Urteil Pannon des EuGH», *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht*, 2009, σ. 885, ο οποίος ερμηνεύει τις επισημάνσεις του Δικαστηρίου σε αυτήν την απόφαση υπό την έννοια ότι το καθήκον αυτεπάγγελτης εκτιμήσεως συμβιβάζεται μόνο με την ipso iure ακυρότητα κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, την οποία δεν απαιτείται να προβάλλει ο καταναλωτής· Borges, G., «AGB-Kontrolle durch den EuGH», *Neue Juristische Wochenschrift*, 2001, 2061.

61 — Βλ. σημεία 39 έως 43 των παρουσών προτάσεων.

62 — Όπ.π., σημείο 51.

63 — Όπ.π., σημείο 61.

64 — Όπ.π., σημεία 66 επ.

65 — Όπ.π., σημείο 76.

εμπίπτει στην περίπτωση του σημείου 1, στοιχείο ι', του παραρτήματος και πληροί τα σχετικά κριτήρια προκειμένου να χαρακτηρισθεί καταχρηστική κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13. Εν τέλει όμως απόκειται στο εθνικό δικαστήριο να αναγνωρίσει τον καταχρηστικό χαρακτήρα αυτής της ρήτρας[66]. Εφόσον ρήτρα έχει κριθεί ως καταχρηστική, η οδηγία 93/13 δεν αποκλείει την αναγνώριση της ακυρότητάς της ipso iure κατά το εθνικό δίκαιο[67].

VII – Συμπέρασμα

99. Κατόπιν των ανωτέρω εκτιμήσεων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλε το Pest Megyei Bíróság ως εξής:

«1. Το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, πρέπει να ερμηνεύονται υπό την έννοια ότι δεν αποκλείουν εθνική ρύθμιση που προβλέπει ότι καταχρηστική συμβατική ρήτρα η οποία χρησιμοποιείται από συγκεκριμένο επαγγελματία σε συμβάσεις συναφθείσες με καταναλωτές δεν παράγει κανένα έννομο αποτέλεσμα στο πλαίσιο αυτών των συμβάσεων, εφόσον έχει κηρυχθεί άκυρη ή μη δεσμευτική από εθνικό δικαστήριο, κατόπιν ασκήσεως ομαδικής αγωγής από φορέα οριζόμενο και εξουσιοδοτημένο εκ του νόμου.

2. Το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας δεν απονέμουν σε καταναλωτή ο οποίος δεν είναι διάδικος δικαίωμα επιστροφής δαπανών οι οποίες καταβλήθηκαν δυνάμει καταχρηστικής ρήτρας, εφόσον ο καταχρηστικός χαρακτήρας της εν λόγω ρήτρας αναγνωρίσθηκε σε διαδικασία η οποία δεν αφορά τον εν λόγω καταναλωτή. Ωστόσο, το άρθρο 8 της οδηγίας δεν απαγορεύει εθνική ρύθμιση η οποία στην περίπτωση αυτή απονέμει σχετικό δικαίωμα επιστροφής σε καταναλωτή.

3. Συμβατική ρήτρα κατά την οποία ο επαγγελματίας μπορεί να τροποποιεί μονομερώς τους γενικούς όρους συναλλαγών, χωρίς να περιγράφει επακριβώς τον τρόπο μεταβολής της τιμής ή να αναφέρει σοβαρούς λόγους οι οποίοι προβλέπονται στη σύμβαση, εμπίπτει στην περίπτωση του σημείου 1, στοιχείο ι', του παραρτήματος στο άρθρο 3, παράγραφος 3, της οδηγίας. Εντούτοις, απόκειται στον εθνικό δικαστή να κρίνει τον καταχρηστικό χαρακτήρα της επίμαχης ρήτρας σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση. Η οδηγία δεν απαγορεύει εθνική ρύθμιση η οποία προβλέπει την ipso iure ακυρότητα ρήτρας αυτού του είδους.»

66 — Όπ.π., σημείο 87.

67 — Όπ.π., σημείο 94.